

Sv. Cyril (+869) bol katánskym episkopom

Gorazd A. Timkovič, OSBM

Názor, že sv. Cyril, apoštol Slovanov, nebol episkopom, ale žil a zomrel ako obyčajný kňaz a mních, nie je príliš starý. Zastával ho predovšetkým bollandista P. Devos.¹ Tento názor sa objavil i v reformovanom liturgickom kalendári rímskeho obradu, ktorý na 14. februára kladie spomienku na sv. Cyrila – mnícha a sv. Metoda – biskupa, pričom paradoxom je, že skorší rímsky kalendár ich označoval oboch ako biskupov.

Hlavným obrancom episkopského úradu a hodnosti sv. Cyrila bol neskôr Sakač.² Tento tvrdil, že sv. Cyril bol v Ríme vysvätený za prvého episkopa pre Veľkú Moravu, ale v dôsledku choroby 50 dní pred smrťou rezignoval na episkopský úrad. Po jeho smrti bol sv. Metod menovaný a vysvätený do tej istej funkcie.

M. Lacko zastával tiež názor, že sv. Cyril bol episkopom. Svoju argumentáciu podložil rozborom najstarších známych fresiek a portrétov sv. Cyrila a Metoda na Balkáne u východných kresťanov (počnúc 11. st. v Hagia Sofia v Ochride). Štúdium týchto starých ikonografických zobrazení naozaj poukazuje nato, že sv. Cyril bol episkopom. Na najstarších ikonopisných malbách je sv. Cyril vždy oblečený v oficiálnych episkopských rízach s episkopským omoforom podľa byzantského obradu. Naopak, malby ukazujúce sv. Cyrila len ako mnícha pochádzajú iba z oveľa neskorších dôb počnúc 17. st. nahor.³ Dve fresky v bazilike sv. Klimenta v Ríme na zadnej stene tiež znázorňujú oboch bratov v nádherných východných episkopských rízach s majestátnymi byzantskými episkopskými omoformi.

Starobylá *Italská legenda* (koniec 9. st.), ktorá je v podstate prácou súčasníka solúnskych bratov biskupa Gaudericha, hovorí v I. kap. o sv. Cyrilovi, že dosiahol ešte v hlavnom meste Byzancie v Carihrade «honorem sacerdotii» — *kňazskú hodnosť*.⁴ Vieme, že biskup Gauderich pri zostavovaní svojej práce vychádzal z gréckych prekladov *Krátkej histórie o nájdení ostatkov sv. Kli-*

menta a *Oslavnej reči na túto udalosť* a tiež nejakej inej staroslovanskej predlohy,⁵ odkiaľ zrejme čerpal i správu o vysvätení sv. Cyrila na «sacerdotium» *kňazstvo* (pozor — nie na «presbyterium») ešte v Carihrade.

Tá istá *Italská legenda* na konci IX. kapitoly píše o vysvätení Metoda a jeho slovanských učeníkov toto:

«Vzdavše tedy díky řečenému Filozofu za tak veliké dobrodiní, vysvětili jeho bratra Metoděje **na kněze** (in sacerdotem) a také i ostatní jejich žáky na kněží (in presbyteros) a jáhny».⁶

Ako vidno, tento historický dokument veľmi výrazne rozlišuje pojmy «sacerdotium» a «presbyterium».

V staroslovanskom *Živote Metodovom* (kap. VI.) čítame, že Metod bol v Ríme vysvätený na «**ПОПОВЬСТВО**» *kňazstvo*.⁷ Prítom je historicky istou skutočnosťou, že sv. Metod obdržal v Ríme episkopskú hodnosť (a to pravdepodobne z rúk samého pápeža Hadriána II.). Čo sa týka samotného slova «**ПОПОВЬСТВО**» (sacerdotium - *ἱερωσύνη*) *kňazstvo* — svjaščenstvo, to samo o sebe znamená episkopskú hodnosť v plnom slova zmysle,⁸ nakoľko po dogmatickej stránke episkop má na rozdiel od presbytera - kňaza, *plnosť kňazstva*.⁹

Z toho logicky vyplýva, že keď IL (kap. I.) a ŽK (kap. IV.)¹⁰ hovoria o rukopoložení sv. Cyrila, ako o svätení na «**ПОПОВЬСТВО**» (sacerdotium) a zároveň na inom mieste (IL, kap. IX. a ŽM, kap. VI.) spomínajú, že Metod bol v Ríme vysvätený na «**ПОПОВЬСТВО**» (sacerdotium = v zmysle episkopstva), možno na základe toho predpokladať episkopskú hodnosť aj u sv. Cyrila. Túto skutočnosť potvrdzuje i to, že práve sv. Cyril bol vodcom celej misie medzi Slovanmi. Navyše je veľmi mnohovravný fakt, že najstaršie legendy nespomínajú žiadne svätenie Cyrila počas jeho pobytu v Ríme, i keď práve on, ako vodca celej výpravy, mal by byť tam vysvätený na episkopa a nie sv. Metod. Sv. Cyril bol vždy kľúčovou postavou výpravy nielen na Veľkej Morave, ale i v samom Ríme. IX. kapitola *Italskej legendy* o ňom hovorí toto:

«Pretože však pred nemnohými dňami hore menovaný pápež Mikuláš odišiel k Pánovi, Hadrián II., ktorý po ňom nasledoval v pápežskej hodnosti, počujúc, že hore menovaný Filozof so sebou prináša telo sv. Klimenta, ktoré vlastným pričinením našiel, veľmi sa zaradoval a vykročil im s duchovenstvom a ľudom z mesta v ústrety, prijal ich s veľkými počtami... Vzdajúc teda vďaka řečenému Filozofovi za tak veľké dobrodenie, vysvätil jeho brata Metoda na kňaza (in sacerdotem) a taktiež aj ostatných jeho žiakov na kňazov (in presbyteros) a diakonov».¹¹

Metod bol v Ríme vysvätený na episkopa («**ПОПОВЬСТВО**» — sacerdotium),

a slovanskí učenici boli svätení na presbyterov, ale o nijakej Cyrilovej vysviacke v Ríme však niet ani slova, okrem zmienky na začiatku *Italskej legendy*, že riadením Božím už prijal «sacerdotium» v Byzancii pred začiatkom svojich misijných ciest!

Na misiu sa vždy posielala episkop, a to aspoň jeden, keď nie viac, a nikdy nie dvojica “obyčajný kňaz a jeho brat mních”, bez cirkevných jurisdikčných právomocí, do tisíce kilometrov vzdialených cudzích krajín, kde samotná cesta je už plná nebezpečenstiev a obyčajne trvala celé mesiace. Misia medzi Slovanmi si vyžadovala, čo najskôr založiť na novopokrstenom území kresťanskú cirkevnú hierarchiu, svätiiť nových kňazov a diakonov z domáceho prostredia, ktorí by pokračovali v práci misionárov. Ináč by námaha prvých určite vyšla nazmar.

Netreba zabudnúť i na historický fakt, že v prípade sv. Cyrila sa jednalo už o jeho tretiu misijnú cestu! Tvrdiť, že sv. Cyril idúc na svoju tretiu misijnú cestu, a to dokonca ako jej vodca a nebol ešte episkopom, protirečí zdravému rozumu. ŽK (kap. IV.) a IL (kap. I.) hovoria v tomto ohľade úplne jasne, že sv. Cyril prijal «**ПОПОВЬСТВО**» (sacerdotium) ešte v Byzancii! Liturgická tradícia ho tiež vždy zhodne nazýva episkopom katánskym, t.j. episkopom sicílskeho mesta Katánie (pozri str. 61).

Je dokonca veľmi pravdepodobné i to, že v misii určenej pre Velkú Moravu sv. Cyril nebol (aspoň na začiatku) jej jediným episkopom, ale bol s ním aj iný episkop jemu podriadený, ktorého sv. Cyril nechal na novopokrstenom a novoobrátenom území severného Bulharska, t.j. na území podkarpatskej kotliny medzi novoobrátenými Rosami-Rusínmi, ako o tom hovorí patriarcha Fotius vo svojej encyklike z r. 867. Územím podkarpatských Rosov-Rusínov sv. bratia museli nutne prechádzať, ak sa chceli dostať z Konštantinopola na Velkú Moravu a sa na ňom pravdepodobne i zdržali pár mesiacov, pretože v tom čase bol medzi Velkou Moravou a Frankami vojnový stav a vojna skončila až koncom augusta 864. Skôr teda, ako po tomto dátume, sv. bratia na Velkú Moravu prísť nemohli. Rusíni pod Karpátami rozprávali tým istým slovanským jazykom ako Slovania v okolí Solúna v rodisku oboch bratov. Z toho istého dôvodu *Dalimilova kronika* dokonca označuje archiepiskopa sv. Metoda za Rusína.¹²

Vráťme sa však k textu ŽK:

Sv. Cyril odmietol najprv mu navrhovanú kniežaciu hodnosť a aj sobáš s krstnou dcérou logofeta a vyjadril svoju túžbu vstúpiť do monastýra slovami:

«Dar je to zaiste veľký pre tých, ktorí ho chcú. Lenže pre mňa nie je nič väčšieho než štúdium; a až si ním zhromaždím vedomosti, budem hľadať česť a bohatstvo pradeda» (kap. IV.).

Myslel tým česť a bohatstvo, ktoré stratil jeho pradedo Adam, čiže život večný. Keď logofet počul Cyrilov úmysel vstúpiť do monastýra, odišiel k cisár-ovne Teodore (842—856) a povedal jej:

«Mladý filozof nemiluje tento život. Ale nepúšťajme ho z (našej) spoločnosti, no dajme ho postrihnúť na kňazstvo (**ПОПОВЬСТВО**) a dajme mu službu, nech sa stane bibliotekárom u patriarchu v chráme sv. Sofie, nech si ho udržíme aspoň tak. A takto s ním urobili» (viď pozn. 10 na str. 77).

Výraz **«ПОПОВЬСТВО»** (sacerdotium) *kňazstvo* označuje episkopskú hodnosť. Niektorí bádatelia však, na základe toho, že chartofylax (bibliotekár) obyčajne mával iba hodnosť diakona, usudzujú, že vyššie uvedený citát sa vzťahuje na okamih, kedy sv. Cyril dostal diakonát. To však nie je vôbec prípustné, lebo diakonát, podľa dogmatického učenia katolíckej Cirkvi, nie je v žiadnom prípade svätením na *kňazstvo*, ale výlučne len na *službu*,¹³ porov. gr. *διᾱκονία služba*. Teda diakon nie je kňaz. Pripustiť, že **«ПОПОВЬСТВО»** *kňazstvo* je diakonát, by bolo protirečením; bolo by to to isté, ako pripustiť, že niečo “je biele” a zároveň “nie je biele”. Kňazstvo a diakonát (t.j. nie kňazstvo, ale služba) sú vo svojej podstate dva navzájom opačné pojmy.

Funkcia bibliotekára — chartofylaxa bola na patriarchálnom dvore jednou z najvyšších funkcií, pretože chartofylax zastupoval počas neprítomnosti aj samého patriarchu, predsedal na stretnutiach a zhromaždeniach episkopov, riadil priebeh zhromaždenia,¹⁴ a to i v tých, a to dosť častých prípadoch, keď mal len hodnosť diakona.

Podľa mienky Dvorníka, keď takéhoto chartofylaxa - diakona vysvätili na vyšší stupeň, t.j. keď sa stal kňazom alebo episkopom, automaticky strácal funkciu bibliotekára, a preto vraj, ako poznamenáva Dvorník, ak sa v Byzancii chceli zbaviť chartofylaxa, museli ho vysvätiť na kňaza.¹⁵

Ani táto argumentácia Dvorníka, však neprichádza u sv. Cyrila do úvahy, lebo u neho bola situácia práve opačná. ŽK hovorí, že logofét vymýšľal všetko možné, len aby si ho natrvalo udržal pri sebe. Pravdepodobne aj z tohto dôvodu ho dosadil do funkcie chartofylaxa už ako episkopa. Navyše je tu ešte jeden argument, že sv. Cyril musel v každom prípade po skončení svojho chartofylaxského úradu byť už episkopom: z histórie vieme, ako to podotýka Lacko, že obyčajne diakon - chartofylax po skončení svojho úradu bol vysvätený automaticky na episkopa, teda niekedy dokonca preskakoval aj kánonické intervaly nižšieho kňazského svätenia.¹⁶ Toto tvrdenie je aj dosť logické, nakoľko chartofylax mal právomoc (i keď len administratívnu) i nad episkopami a preskakovanie kánonických intervalov nižších svätení bolo v tej dobe dosť častým, i keď nie správnym obyčajom.¹⁷

Chirotonia sv. Cyrila

Keď sv. Cyril bol skutočne episkopom a nebol svätený v Ríme, povstáva otázka, kedy bol vlastne rukopoložený?

Keď zoberieme do úvahy fakt, že sv. Cyril bol vodcom misie na Veľkú Moravu, teda prvým, čo do hodnosti, natíska sa automaticky myšlienka, že bol vysvätený na episkopa ešte v Konštantinopole pred začiatkom svojho misijného poslania.

Zo ŽK (kap. IV.) sa dozvedáme, že sv. Cyril bol ešte v Byzancii vysvätený na «**ПОПОВЬСТВО**» a stal sa chartofylaxom u patriarchu Fotia. Nevydržal však, ako píše ŽK, dlho v tejto funkcii. Utiekol a tajne sa ukryl v monastyre. Hľadali ho, ale márne. Až po šiestich mesiacoch sa im ho podarilo nájsť, no k pokračovaniu funkcie chartofylaxa ho už nemohli prinútiť. Ako ďalej píše ŽK:

«**ОУМОЛИША И ОУЧИТЕЛЬНЫИ САНЪ ПРИАТИ, ОУЧИТИ ФИЛОСОФИИ СВОА ЗЕМЦА И СТРАННЫИ, СЪ ВСАКОЮ СЛОУТЬБЮЮ И ПОМОЩЮЮ, И ПО ТО СМ ПАТЬ**» — «Prehovorili ho teda, aby prijal učiteľskú hodnosť (оучительный санъ) a učil filozofiu ľudí domácich i cudzozemcov so všetkou pomocou a podporou. A toho sa ujal». ¹⁸

Zo správy ŽK (kap. IV.) je teda jasné, že sv. Cyril bol uvoľnený z funkcie chartofylaxa a dostal *učiteľskú hodnosť*. Podľa Dvorníka to nastalo asi v roku 850 alebo 851. ¹⁹ Mnohí bádatelia si myslia, že tu ide o učiteľské miesto profesora, ktoré sv. Cyril dostal po ukončení funkcie bibliotekára. Pri tejto príležitosti je treba poznamenať ďalšiu okolnosť, ktorá hovorí v prospech episkopstva sv. Cyrila. *Životy* ho, podobne ako episkopa Metoda, titulujú mnoho ráz ako «učiteľa». Keď prečítame napríklad pozorne ŽK, zistíme, že slovo «učiteľ» skrýva v sebe inší, hlbší význam než ten, na ktorý sme zvyklí teraz (t.j. obyčajný učiteľ v škole). Už prvá kap. ŽK to dokazuje:

«**БОГЪ МИЛОСТИВЫИ И ЩЕДРЪ... ПО НА КАЖДО ОУБО ЛЪТА И ВРЕМЕНА НЕ ПРЕСТАЕТЪ БЛАГОДАТИ ТВОРА НАМЪ МНОГЫА, ТАКОЖЕ ИСПРЪВА, ТАЖЕ И НЫНѢ, ПРЪВОЕ ПАТРИАРХЫ И ОТЦЫ, И ПО ТѢХЪ ПРОРОКЫ, И ПО СИХЪ АПОСТОЛЫ И МОУЧЕНИКЫ, И ПРАВЕДНЫМИ МОУЖИ И ОУЧИТЕЛИ, ИЗЪБИРАА ИХЪ ОТЪ МНОГОМЛЪВНАГО ЖИТИА СЕГО**» — «Boh milostivý a štedrý... v každej dobe a čase neprestáva nám preukazovať mnoho milostí, ako na počiatku, tak i doteraz, najprv skrze **patriarchov** a **otcov** a po nich skrze **prorokov** a po týchto skrze **apoštolov** a **mučeníkov**, spravodlivých mužov a **učiteľov** vyberajúc ich z nepokojného života tohto». ²⁰

Teda «učiteľ» je tu zaradený medzi «patriarchov», «prorokov», «otcov» a «apoštolov» ako zvláštny termín označujúci cirkevný úrad. ²¹ ŽK a iné veľko-

moravské písomné pamiatky učiteľom nazývajú práve episkopa. Episkop podľa dogmatického učenia katolíckej Cirkvi má trojakú moc, je: kňazom, učiteľom a pastierom.²² Teda episkop je *učiteľ* a episkopský úrad je v plnom slova zmysle *učiteľský* úrad, učiteľský stolec je episkopský stolec. «Učiteľ» je titul, ktorý príslúcha v plnej miere len episkopovi, čiastočne kňazovi a vôbec nie diakonovi. Podobne i «pastier».

Vieme, že sv. Metod bol určite episkopom. Všimnime si teda, ako episkopa Metoda nazýva ŽM:

«Milosrdný Boh, ktorý chce, aby bol každý človek spasený a dospel k poznaniu pravdy, za našich čias pre náš národ, o ktorý sa nebol nikto nikdy staral, k dobrému dielu povzbudil nášho **učiteľa**, blahoslaveného Metoda...» (ŽM, kap. II.).

«Až cisár dozvediac sa o jeho bystrosti, dal mu (t.j. Metodovi) spravovať slovanské kniežatstvo, akoby predvídal, aby som tak povedal, že ho pošle k Slovanom ako **učiteľa** a prvého **archiepiskopa**» (ŽM, kap. II.).

«Kocel, pošlúc (posolstvo) k Apoštolskému (t.j. pápežovi), prosil o Metoda, nášho blaženého **učiteľa**, aby ho k nemu prepustil. A Apoštolik povedal: ‘Nie len tebe samému, ale i všetkým oným slovanským zemiám ho posielam, **učiteľa** od Boha i od sv. apoštola Petra’» (ŽM, kap. VIII.).

Zo ŽK vieme, že Rostislav žiadal Rím aj Byzanciu o episkopa:

«Rostislav totiž moravské knieža... poslal cisárovi Michalovi (posolstvo) hovoriac...: ‘...i keď naši ľudia odvrhli pohanstvo a držia sa kresťanského zákona, nemáme takého **učiteľa**, ktorý by nám vyložil v našom jazyku pravú kresťanskú vieru, aby aj iné zeme, pozorujúc to, nás napodobnili. Tak nám vládca, takého **episkopa** a **učiteľa** pošli» (ŽK, kap. XIV.).

Rostislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi pápež píše:

«Žiadali ste preto **učiteľa** nielen u tejto veľkňazskej stolice (t.j. v Ríme), ale i u zbožného cisára Michala (t.j. v Byzancii)...» (ŽM, kap. VIII.) myslí sa tu stále učiteľ - episkop.

Moravania žiadali pápeža:

«Ako už skôr naši otcovia prijali krst od sv. Petra, tak (i) nám daj Metoda za **archiepiskopa** a **učiteľa**...» (ŽM, kap. X.).

V čase, keď Metod bol v Ríme a nebol teda prítomný na území Veľkej Moravy, nepriatelia (t.j. “Vichingovci”) rozširovali medzi ľudom falošnú správu, že jeho učenie pápež v Ríme odsúdil a Metoda vraj kázal vyhnúť:

«A ľudia — ako to už majú ľudia vo zvyku — všetci zosmutneli a sťa-

žovali sa (medzi sebou), že sú zbavovaní takého **pastiera a učiteľa...**» (čiže episkopa, porov. ŽM, kap. XII.).

Keď Metod umieral, pýtali sa ho:

«O kom otče a ctihodný **učiteľu** zo svojich učeníkov myslíš (že je hodný toho), aby ti bol nástupcom v tvojom **učení** (teda v archiepiskopskom úrade)» (ŽM, kap. XVII.).

O smrti sv. Metoda ŽM píše:

«I pripojil sa ku svojim otcom a patriarchom i prorokom a apoštolom, **učiteľom** a mučeníkom. Keď sa potom zhromaždil nespočetný zástup ľudí, odprevádzali (ho) so sviečkami oplakávajúc dobrého **učiteľa a pastiera...**» (ŽM, kap. XVII.).

«Učiteľ» a «pastier», to sú tituly episkopa. Teda, keď ŽK kap. IV. hovorí, že sv. Cyril v Konštantinopole po opustení funkcie chartofylaxa prijal práve *učiteľskú* hodnosť, treba tu rozumieť *episkopskú* hodnosť, ktorej sa ujal.

Iné rukopisy ŽK majú na tom istom mieste výraz, že Cyril prijal po ukončení funkcie bibliotekára «**УЧИТЕЛЬНЫЙ СТОЛЪ**» – *učiteľský stolec*.²³ ŽK užíva výraz «**СТОЛЪ**» *stolec* výlučne na označenie episkopského úradu.

Napr. v kap. V. píše:

«Potom patriarcha Jannes vyvolal kacírstvo, lebo prehlasoval, že sa nemá preukazovať úcta svätým obrazom. A zvolajúc snem usvedčili ho, že hovorí nesprávne, a zvrhli ho zo **stolca**» — t.j. zosadili ho z patriarchálneho stolca, odobrali mu hodnosť patriarchu.

Ďalej čítame, že cisár spolu s patriarchom poverili sv. Cyrila, aby diskutoval s týmto zvrhnutým expatriarchom Joannesom, ktorému povedali: «Keď dokážeš v dišpute premôcť tohto mládenca, tak obdržíš naspäť svoj **stolec**» (ŽK, V.). Znova je jasné, že ide o episkopské — patriarchálne kreslo, teda inými slovami o *hodnosť patriarchu*.

ŽM aj hodnosť prvého episkopa medzi všetkými episkopami — t.j. pápežskú hodnosť označuje slovami «**СВАТИТЕЛЬСКИЙ СТОЛЪ**» svätiteľský alebo veľkňazský stolec: «Žiadali ste preto učiteľa u tohto **svätiteľského stolca...**», (ŽM, kap. VIII.) t.j. u samého pápeža. «Tí dvaja potom, keď sa dozvedeli, že vaše zeme patria (pod právomoc) **apoštolskej stolice (апостольскаго стола)**...», (ŽM, kap. VIII.) — t.j. pápežskej stolice, teda priamo pod pápeža.

«Kočeľ ho (t.j. Metoda) prijal s veľkou poctou a poslal ho znova k pápežovi aj dvadsať mužov, ľudí vznešených — aby mu ho vysvätil pre episkopskú funkciu v Panónii, na **stolec** sv. apoštola Andronika...» (ŽM, kap. VIII.) — teda znova episkopská hodnosť v episkopskom sídle sv. Andronika.

«A do jeho (t.j. Metodových) rúk sú (vložené) od Boha i od apoštolského **stolca (апостольскаго стола)** všetke slovanské zeme, takže nech je prekliaty ten, koho (on) prekláje, a nech je posvätený ten, koho (on) posväťí...», (ŽM, kap. XII.).

A po návšteve v Byzancii u patriarchu Fotia, cisár Michal III. poslal svojich ľudí, aby Metoda odprevadili z Byzancie až do jeho vlastného archiepiskopského sídla: «Veľmi si ho (Metoda) obľúbil a obdarujúc vyprevadil ho zase slávne na jeho **stolec...**», (ŽM, kap. XIII.).

Z vyššie uvedených citátov zo ŽK a ŽM je zrejmé, že pisateľ ŽK, keď spomína, že sv. Cyril prijal «**УЧИТЕЛЬНЫЙ СТОЛЪ**» nemal na mysli úrad obyčajného učiteľa alebo profesora, ale učiteľský úrad sv. Cirkvi, t.j. *episkopskú katedru*.

Sv. Cyril zanechal úrad chartofylaxa a prijal «učiteľskú hodnosť» (t.j. ujal sa svojej episkopskej funkcie). Podľa Dvorníka sa to stalo asi okolo r. 850—851, čiže približne v tomto roku sa s najväčšou pravdepodobnosťou stal sv. Cyril episkopom.²⁴ Práve v tom čase sa byzantská provincia Sicília, ktorú už od roku 353 pred Christom obývali Gréci, stáva terčom nájazdov zo strany barbarov (Arabov). Na episkopskom stolci v Katánii sa vystriedali mnohí grécki episkopi, ako napr. Lev II. (žil v časoch Leva Isaurického) a Teodor, ktorý bol v roku 787 prítomný na ekumenickom koncile v Nicei. História spomína ešte v roku 850 episkopa Eutymia,²⁵ veľkého priateľa patriarchu Fotia. Potom však nastáva veľmi ťažké obdobie, pretože približne od roku 853 mesto podlieha častým nájazdom zo strany Arabov. Do ich rúk sa definitívne dostáva v roku 974, čím navždy končí a zaniká cirkevná organizácia založená z Byzancie na území Sicílie.

Pravdepodobne práve v časoch týchto arabských nájazdov, keď episkop nemohol byť natrvalo prítomný vo svojom eparchiálnom sídle, bol za katánskeho episkopa vysvätený sv. Cyril. Pre vojnové časy nemohol zaujať svoj episkopský stolec, a preto krátko nato bol poslaný na svoju prvú misijnú cestu práve k vyššie spomínaným Arabom do saracénskeho mesta (podľa Dvorníka ide o mesto Samarru), porov. ŽK kap. VI.

Misiu si vyžiadala nutná a veľmi ťažká politická situácia, ktorá sa vytvorila medzi Arabmi a Byzanciou, čo vyplýva aj zo ŽK kap. VI., kde sa opisuje, ako Saracéni (Arabi) ironicky vytykajú sv. Cyrilovi, ako predstaviteľovi Byzancie, že sa táto, ako kresťanské impérium neriadi podľa príkazu lásky Isusa Christa, ale naopak, mečom bráni proti nim svoje územia a nechce im platiť dane (jednu zlatku od hlavy).

Staré Časoslovy o sv. Cyrilovi ako episkopovi katánskom

Staré Časoslovy tiež spomínajú sv. Cyrila ako episkopa katánskeho.²⁶ Napríklad v Časoslove z pol. 17. st., pod dátumom 14. februára: «**Прѣбнагѡ ѡца нашего аввѣнтѡ. І ѡже во стѣхъ дѣца нашего кирила еѣкпа катанскагѡ, оучѣтелеѡ словенѡмѣ ѡ болгарѡмѣ...**»²⁷

Svätého Cyrila ako katánskeho episkopa spomínajú aj iné zdroje, napr.: Ierusalimskij ustav XIV в., Первый печатанный славянский устав podľa jeruzalemského z roku 1610 a iné.²⁸

Je veľmi zaujímavé, že sv. Cyrila, episkopa Katánie, spomínajú niektoré zdroje tiež 21. marca, ale neide o nášho moravského misionára. Pletú si ho s Berillom katánskym, údajne žiakom sv. apoštola Petra.²⁹ Čo sa týka dátumu 21. marca, ten nemá nič spoločné so sv. Cyrilom Solúnskym a sv. Cyril — žiak sv. apoštola Petra, slávený v tento deň je len skomoleninou sv. Berilla — údajného žiaka sv. Petra. K tomuto skomoleniu a mylnej zámene sv. Berilla katánskeho (sviatok 21. marca) so sv. Cyrilom katánskym — misionárom moravským (v lat. Cirkvi mal sviatok 9. marca) došlo až v 19. storočí, pravdepodobne ako následok kolízie juliánskeho a gregoriánskeho datovania a kolízie v latinskom prostredí sláveného sviatku solúnskych misionárov 9. marca so zvukovo podobným Berillom (Byrillom) tiež katánskym 21. marca.³⁰ Svedčia o tom i tieto fakty:

- 1.) že falošná zámena sa vyskytuje len v písomných zdrojoch (Misjasoslovoch) z 19. st. a nie skôr;
- 2.) v minulom storočí bol rozdiel medzi dvoma kalendármi, juliánskym a gregoriánskym, práve 12 dní, možno ide o omyl práve tohto typu.

Sv. Cyril — episkop katánsky, sa ako taký spomína už oveľa skôr — v 14. storočí (napr. v *Jeruzalemskom ústave*), čo automaticky vyvracia podozrenie, že titul «katánsky» je dôsledkom vyššie spomínanej kontaminácie so sviatkom Byrilla katánskeho (z 21. marca).

Ďalšie dôkazy episkopskej hodnosti sv. Cyrila

Episkopskú hodnosť sv. Cyrila počas veľkomoravskej misie naznačuje aj vzájomný vzťah medzi dvoma bratmi. Starší brat sa totiž stále podriaďoval mladšiemu, t.j. kňaz svojmu bratovi episkopovi. Sv. Cyril — episkop katánsky bol rukopoložený ešte v Konštantinopole (cca. 850), čiže na Morave už bol epis-

kopom, kým sv. Metod bol rukopoložený na episkopa až v Ríme (zač. 868) ako episkop sriemsky (Sriemska Mitrovica). Na Veľkej Morave bol sv. Cyril - episkop, hlavou misijnej práce — a Metod, jeho brat, i keď bol vekom starší, sa preto vo všetkom podriaďoval hierarchicky vyššie stojacemu Cyrilovi. ŽM (kap. IV.) o tom hovorí toto:

«...a šiel a slúžil mladšiemu bratovi (sv. Cyrilovi) ako otrok a bol mu poddaný...», alebo ŽM (kap. V.): «(Cyril) sa vydal na cestu na Moravu, vezmúc Metoda, (ten) teda začal znovu Filozofovi slúžiť, súc (mu) v pokore oddaný, a s ním učiť...»

Keď porovnáme medzi sebou modlitby, ktoré sa modlili žiaci pri smrti sv. Metoda a sv. Cyril na svojej smrteľnej posteli — medzi sebou, zistíme v nich nápadnú zhodu. Obidve modlitby sú totiž episkopskými modlitbami a dýcha z nich jednoznačný vzťah medzi pastierom (episkopom) a jemu zvereným stádom (t.j. veriacimi). ŽM píše o Metodovi (o ktorom vieme, že bol episkop) toto:

«Ty teda zhora, svätá a ctihodná hlava, zhliadaj vo svojich modlitbách na nás... nech tu žijeme hodní nášho volania a **postavíme sa s tebou (ako) tvoje stádo** po pravej strane Christa Boha nášho...» (ŽM, kap. XVII.).

V ŽK Konštantínova modlitba pred blížiacou sa jeho smrťou má tiež ten istý episkopský charakter: «Bože... vypočuj moju modlitbu a **ochraňuj tvoje verné stádo, ktorému si mňa postavil do čela**, neuzitočného a nehodného služobníka svojho».

Porovnajme túto Cyrilovu (Konštantínovu) modlitbu s úryvkom Prvého listu sv. apoštola Petra:

«**Starších** (episkopov), čo sú medzi vami prosím ako **spolustarší** (t.j. spoluepiskop) a svedok Christových utrpení, ale aj účastník jeho slávy, ktorá sa má v budúcnosti zjaviť. **Paste Božie stádo**, ktoré je u vás; starajte sa oň nie z prinútenia, ale dobrovoľne, podľa Božej vôle, nie pre mrzký zisk, ale ochotne; nie ako páni nad dedičným podielom, ale ako **vzor stáda**. A keď sa zjaví **najvyšší Pastier** (t.j. Isus Christos), dostanete nevädnucci veniec slávy» (1Pt 5,1-4).

Porovnaním týchto textov vidíme, že slová umierajúceho Cyrila sú slovami odchádzajúceho pastiera (episkopa), ktorý sa lúči so svojimi zverencami.

Jedným z evidentných dôkazov, že sv. Cyril bol episkopom, je i správa ŽK (kap. XVIII.), že 50 dní pred smrťou sa tento zriekol všetkých svojich cirkevných úradov a hodností. Sv. Cyril to urobil v súvislosti s prijatím «anjelského obrazu», t.j. veľkej schimy. Hovorí to sám sv. Cyril:

«ОТСЕЛѢ НѢСМЪ АЗЪ, НИ ЦАРЮ СЛОУГА, НИ ИНОМОУ НИКОМОУЖЕ НА ЗЕМЛИ, НО ТОКМО БОГЪ ВЪСЕДЕРЪЖИТЕЛЮ И ВЪГГЪ И ЕСМЪ ВЪ ВѢКЫ АМИНЬ», (ЖК, кап. XVIII.) — «odteraz nie som ja služobníkom ani cisara, ani nikoho iného na zemi, ale jedine Boha všemohúceho, bol som a som naveky amen».

Podľa cirkevných kánonov po prijatí veľkej schimy mal episkop prísnu povinnosť zrieknuť sa svojho episkopstva a dokonca i kňazstva; naproti tomu, ak prijal veľkú schimu obyčajný kňaz, ponechával si svoj úrad, to jest svoje kňazstvo naďalej.³¹

Chirotonia slovanských učeníkov

Keďže sv. Cyril prišiel na Veľkú Moravu ako jediný episkop vo výprave, jeho hodnosť mu dovoľovala svätitiť kňazský dorast, ale sa zdá, že na území Veľkej Moravy to už prakticky nemohol robiť, pretože teritórium Veľkej Moravy bolo už oficiálne priznaným misijným územím pasovského biskupstva³² a podľa cirkevných kánonov episkop na “cudzom” území nesmel dokonca ani len kázať³³ a nieto ešte ustanovovať a svätitiť vlastných diakonov a kňazov, teda zakladať novú vlastnú cirkevnú hierarchiu.³⁴ Za takúto činnosť hrozili prísne kánonické tresty, ako zosadenie neposlušného episkopa na stupeň kňaza a vyhlásenie nekánonicky vykonaných svätení za neplatné.

Otázka jurisdikcie je skutočnou príčinou a **jediný, hlavný dôvod**, prečo sa svätí bratia museli bezpodmienečne vybrať do Ríma i s niekoľkými kandidátmi určenými na episkopstvo. Sv. Cyril zrejme ešte aj z iného dôvodu nemohol svätitiť svojich odchovancov - kandidátov na nových episkopov, pretože k tomu, podľa prastarých byzantských predpisov, boli potrební najmenej traja svätitelia a sv. Cyril bol na Veľkej Morave jediným episkopom.³⁵ Práve preto solúnski bratia na svojej ceste do Ríma, vzali so sebou i niekoľkých zo svojich učeníkov, aby ich tam vysvätili na episkopov. Hovorí nám o tom výrazne *Italská legenda*.³⁶

Obrátenie podkarpatských Rusínov (t.j. severných “Bulharov”) a nádej, že s rovnakým úspechom bude možné obrátiť celé Bulharsko, spôsobila, že v Ríme boli sv. bratia prijatí s veľkou radosťou, uznaním a slávou. História pozná len málo prípadov tak slávneho privítania v Ríme:

Pápež sám vyšiel aj «s celým Rímom» v ústrety prichodiacim a ŽM (kap. VI.) píše, že ich túžobne očakával ako samých «anjelov Božích». Pápežovi totiž svojim príchodom urobili až trojakú radosť. Hovorí o tom sám Hadrián II. (14.

dec. 867—872) vo svojej bule «Gloria in excelsis Deo»:

- 1.) ako prvú a najhlavnejšiu príčinu tejto «trojnásobnej» radosti uvádza fakt, že sa ako apoštolí Slovanov podriadili jurisdikcii Ríma (tým sa totiž pod právomoc pápeža dostali severné oblasti Bulharska a bola reálna nádej i na celé Bulharsko, o ktoré sa viedol spor s Byzanciou už takmer celé desaťročie);
- 2.) na druhom mieste vyjadruje svoju radosť z toho, že priniesli do Ríma ostatky pápeža sv. Klimenta;
- 3.) a nakoniec, že sa mohol s nimi osobne stretnúť.³⁷

Po návšteve sv. bratov v Ríme pápež vyňal územia Veľkej Moravy zpod jurisdikcie franských biskupov a podriadil ich právomoci sv. Cyrila (neskôr sv. Metoda), čiže takto sa tieto územia dostali priamo pod jurisdikciu Ríma.

Sám autor *Italskej legendy*, Gauderich, biskup z Velletri, bol pápežom Hadrianom II. osobne poverený, aby spolu s biskupom Formosom, biskupom portským, previedol vysviacku slovanských učeníkov.³⁸ ŽK spomína výslovne, že pápež touto úlohou poveril nie jedného, ale **dvoch biskupov!** Príčinou bol fakt, že episkopskú vysviacku podľa Nicejského soboru už od 4. st., ako bolo už vyššie spomenuté, museli vysluhovať najmenej traja episkopi. Je len logické, že pápež teda potreboval menovať ku sv. Cyrilovi ešte dvoch episkopov. Pri vysviacke bol sv. Cyril s najväčšou pravdepodobnosťou hlavným svätiteľom. Veď šlo o jeho kandidátov a prvé plody jeho misijnej práce. Poverenie až dvoch episkopov na uskutočnenie vysviacky Slovanov je nepriamym, ale i napriek tomu veľmi významným dôkazom skutočnosti, že sv. Cyril bol episkopom, a že sa jednalo o chironiu episkopských kádrov.

Svätenie prvých slovanských episkopov bolo historickou udalosťou i pre samotný Rím a pápeža, veď šlo o nové episkopské kádre pre obrovské misijné územia obývané doteraz divokými Skýtmi-Slovanmi... Je zrejmé, že pápež nestrácal tiež zo zreteľa Bulharské impérium a jeho nádejné pokresťančenie — tak boľavé miesto vo vtedajších rímsko-byzantských vzťahoch.

Na “bulharskú orientáciu” celej akcie zo strany pápeža poukazuje aj samotný výber biskupov — svätiteľov. Prvým, hlavným bol, ako sme už vyššie uviedli, s najväčšou pravdepodobnosťou sám sv. Cyril, pôvodne episkop katánsky, druhým Formóz, biskup portský a zároveň nedávny pápežský legát práve pre Bulharsko.³⁹ Vybraný bol i napriek tomu, či možno práve preto, lebo bol celej veci nepriateľsky naladený.⁴⁰ Nebola to veru náhodná voľba. Tretí svätiteľ Gauderich, biskup velletrijský, bol zasa veľkým priaznivcom cyrilometodejskej otázky a okrem toho bol veľmi významne spätý s ostatkami sv. Klimenta pápeža, ktoré bratia priniesli do Ríma, pretože Gauderichov biskupský chrám bol zasvätený sv. Klimentovi.

Veľkolepá episkopská vysviacka — chirotonia prvých slovanských, či presnejšie povedané roských⁴¹ episkopov v Ríme sa začala podľa všetkého v bazilike sv. Petra,⁴² pretože okrem iného, táto bola a ešte aj dodnes je titulárnym chrámom byzantského patriarchu,⁴³ a to počas slávnostnej archijerejskej liturgie — Služby Božej v byzantskom obrade,⁴⁴ v staroslovanskom jazyku, ako podotýka sám autor ŽK (kap. XVII.).⁴⁵

Pri podrobnom čítaní staroslovanského textu a po porovnaní s českým prekladom v *MMFH* zistíme, že v českom preklade je nepresnosť. Úryvok:

«И АКО А СВАТИША, ТОГДА ПЪША ЛИТУРГИЮ ВЪ ЦРЪКВИ СВАТАГО ПЕТРА» má byť správne preložený takto: «a keď ich svätili, vtedy spievali liturgiu v chráme sv. Petra».

Nie najprv ich vysvätili a potom slávil liturgiu, ale ich v skutočnosti svätili počas liturgie. To sa totiž zhoduje aj s tradíciou východnej Cirkvi; od najstarších dôb sa totiž udeľuje v byzantskom obrade chirotonia kňaza, alebo episkopa výlučne na Službe Božej a nikdy nie mimo nej, lebo novosvätenec musí ihneď koncelebrovať pri premenení darov na Službe, na ktorej prijal svätenie.⁴⁶

Autor ŽK ďalej pokračuje, že potom ako spievali liturgiu v chráme sv. Petra, na ktorej sa uskutočnilo aj svätenie, ďalší deň slávnostné liturgické obrady pokračovali v ďalšej stácii, a to v chráme sv. Petronily (tento chrám sa stal miestom liturgických stácií za pápeža Gregora III.).⁴⁷ Tretí deň v chráme sv. apoštola Andreja,⁴⁸ pretože Andrej je ochrancom Grékov a potom ešte v bazilike sv. Pavla,⁴⁹ pretože tento je zas apoštolom pohanov.

Položme si otázku: Prečo sa slúžilo pri tejto príležitosti posviacky až niekoľko liturgií a v rôzne dni?

Odpoveď nám dá znova východný obrad: Východná chirotonia sa robí len na liturgii sv. Bazila Veľkého alebo sv. Jána Zlatoústeho, a to len nad jedným episkopom, jedným kňazom, alebo jedným diakonom. Diakon sa môže svätiť i na liturgii Vopredposvätených darov, ale tiež len jeden diakon naraz.⁵⁰

Keďže išlo o viacerých učeníkov - kandidátov na episkopstvo, ako to vyplýva i zo samotného textu ŽK, bolo treba každého chirotonizovať zvlášť. Podľa prastarého zvyku byzantskej Cirkvi bolo dovolené slúžiť v jeden deň na tom istom prestole len jedinú Službu Božiu,⁵¹ preto ďalšie svätenie odložili na nasledovný deň. Z toho vyplýva, že šlo o štyroch novovysvätených episkopov. V každom prípade by prichádzal do úvahy sv. Metod a potom jeho traja žiaci. To sa zhoduje i s počtom, ktorý uvádza ŽM (kap. VI.), kde sa hovorí, že pápež dal príkaz istému biskupovi, ktorý bol tiež zachvátený nákazou “trojjazyčnictva”, aby vysvätil zo slovanských učeníkov *troch* na kňazov a dvoch na čtecov.⁵²

Táto správa ŽM nijak neprotirečí episkopskej chirotonii troch učeníkov spolu so sv. Metodom, pretože je logické a bolo i záväzné podľa liturgických predpisov, dávať najprv nižšie a potom vyššie svätenia. A napokon, ŽM (kap. VI.) v porovnaní so ŽK (kap. XVII.) (pozri pozn. 45 na str. 84) spomína len jedného svätiteľa, ktorým so všetkou pravdepodobnosťou bol episkop Formozus,⁵³ lebo na kňazské svätenie stačil len jeden episkop, kým ŽK opisuje už episkopskú chirotoniu s dvoma episkopmi, ktorí zrejme dopĺňali hlavného svätiteľa Cyrila.

V Ríme boli teda vysvätení na episkopov sv. Metod a jemu podriadení traja episkopi. Tým sa vytvorila hierarchická základňa, ktorá mohla neskôr už sama svätiť ďalších slovanských episkopov podľa náležitej potreby. Po návrate na slovanské územia boli ustanovení a vysvätení ďalší episkopi, čo potvrdzuje i správa z *Kristiánovej legendy* (pol. 10. st.), kde sa spomína, že sv. Metod — archiepiskop mal pod sebou sedem rovnako svätých episkopov, ako bol on sám.⁵⁴

Keďže archiepiskop Metod bol v Ríme jurisdikčne postavený nad všetkými slovanskými krajinami, ako to vyplýva z pápežského dekrétu poslanému Kocelovi, o ktorom sa píše v ŽM (kap. VIII.),⁵⁵ pod jeho jurisdikciu, a teda do počtu tých siedmich spadal aj roský (rusínsky) episkop Porkarpatskej Rusi (o ktorom hovorí Fotius vo svojej encyklike z roku 867), ako súčasť hierarchie pokresťančených častí severného Bulharska.⁵⁶

ŽK pokračuje, že pred zavŕšením slávnostnej vysviacky v štyroch rímskych chrámoch, v poslednom z nich sa spievalo aj v noci nad sv. hrobom. Išlo totiž, ako napovedá výraz «v noci», o nočné spevy, s najväčšou pravdepodobnosťou o «celonočné bdenie» (tzv. «vsenočnoje bdinje»)⁵⁷ Je to prastarý, doteraz na Východe praktizovaný zvyčaj byzantského obradu, že na veľké toržestvá, prípadne na veľké sviatky, sa v predvečer oslavy po západe slnka začínajú liturgické obrady veľkou Večierňou s Lítiou, na ktorej, a to už je okolo polnoci, sa požehnáva a rozdáva všetkým prítomným v cirkvi tam poblahoslovený chlieb, víno, olej a pšenica.⁵⁸ Takto aj na tele posilnený ľud pokračuje v modlitbe «celonočného bdenia» spevom veľkej Utrene. Keď sa pozvoľna zapalujú zore a vonku už začína svať, kňaz práve zdvíha ruky pred prestolom a vzdáva Bohu vďaku a slávu za svetlo viery, ktorú nám dal a za nový deň, ktorého sme sa dožili slovami: «Слава тебѣ показавшему намъ свѣтъ» — «Sláva tebe (Bože), ktorý si nám ukázal svetlo» a hneď potom ľud spieva tzv. Veľké slávoslovie, čo označuje, že sa vsenočné bdenie chýli ku koncu. Po ukončení Utrene a Časov sa začína slávnostná Služba Božia, ako vyvrcholenie oslavovania Hospoda Boha.

Jeden z rukopisov ŽK (i keď pravdepodobne mladšieho dáta) priamo potvrdzuje vyššie povedané:

**«СВЯТАГО АПОСТОЛА БДѢНІЕ И ЛИТЪРГІЮ НАДЪ СВЯТЫМЪ ГРО-
БОМЪ»** — spievali «bdenie svätého Apoštola aj s liturgiou nad svätým

hrobom» a dva iné rukopisy majú znenie: «и въсоу ноць пѣше, сла-
вословеше словенскы, и наоутрѣи пакы литургию над св(є)-
тим гробом его» — «celú noc spievali slovansky slávosloviac a ráno
znova liturgiu nad svätým hrobom jeho». ⁵⁹

Ešte koncom 8. st. sa sviatok sv. Petra a Pavla (29. júna) slávieval v Ríme s mnohonásobnou veľkoleposťou a vždy na viacerých miestach. Oslavy stále začínali v bazilike sv. Petra nad hrobom sv. apoštola Petra a v nasledovný deň pokračovali v inej bazilike napr. v bazilike sv. Apoštolov zo 4. st. blízko starodávnej cesty Via Appia (dnešná bazilika sv. Šebastiána), kde sa robila slávnostná spomienka na dočasné uloženie telesných ostatkov sv. Petra a Pavla v roku 258 za Valeriánovho prenasledovania, alebo i na iných miestach, ako je *Domus Petri* a pod. Posledná liturgická zastávka (stácia), ktorou sa ukončievali veľkolepé oslavy sviatku sv. Petra a Pavla v Ríme, sa poriadala vždy v bazilike sv. Pavla (*S. Paolo fuori le mura*) nad jeho hrobom. ⁶⁰

Keď porovnáme tieto oslavy s oslavami opísanými v ŽK kap. XVII., podobnosť týchto posledných s rímskymi oslavami sviatku apoštolských kniežat (29. júna), je tak veľká, že sa tu natískajú len dve možnosti:

1) alebo episkopské svätenie žiakov Cyrila sa na príkaz pápeža konalo práve na tento veľký kresťanský sviatok 29. júna, čo musíme vylúčiť kvôli 7. marcu (pozri str. 69);

2) alebo, čo je viac pravdepodobné, pápež prikladal tomuto sväteniu a misii solúnskych bratov tak veľký význam (zrejme kvôli nastávajúcemu pokresťančeniu Bulharska), ⁶¹ že dal usporiadať oslňujúce oslavy, podobne ako na samý sviatok vrcholných kniežat sv. Petra a Pavla, len s tým rozdielom, že obrady boli východného rítu v staroslovanskej reči, a že sa navštevovali prednostne miesta úzko späté s východným kresťanstvom (t.j. bazilika sv. Petra — Konštantínovský titulárny chrám byzantského patriarchu, bazilika sv. Andreja — patróna Grékov, bazilika sv. Pavla — patróna misií medzi pohanmi...).

Rímania boli celí bez seba z toho všetkého, čo videli, t.j. zo všetkých, pre nich nezvyčajných a veľkolepých byzantských obradov, takže ŽK k opisu celej slávnosti vysviacky na záver dodáva, že Rímania neustále prichádzali k Cyrilovi a žiadali si od neho vysvetlenia a on im trpezlivo mnohokrát znova a znova všetko vysvetľoval (pozri pozn. 45 na str. 84). To znova potvrdzuje, že bohoslužby sa museli konať v byzantskom obrade. Keby sa totiž slúžilo v rímskom obrade, a len bohoslužobný jazyk by bol iný, to jest staroslovanský (hypotéza o tzv. Glagolskej omši), vtedy by nebolo potrebné, aby «Rímania k nemu (Cyrilovi) neustále prichádzali a pýtali sa ho **na všetko**». A nebolo by treba dodržiavať všetky východné liturgické predpisy, o ktorých sme hovorili vyššie.

Kedy sa konala episkopská chirotonia slovan- ských episkopov v Ríme?

U Rímanov bol starý zvyčaj svätiť kandidátov štyri razy do roka, v tzv. Tempora (prvý, štvrtý, siedmy, a desiaty mesiac roka, t.j. v marci, júni, septembri (od lat. slova septem = sedem) a decembri (od lat. decem = desať)). V polovici 9. st. však ešte nebolo (hlavne mimo mesta Ríma) jednotného pravidla, ktoré by hovorilo, v ktorom týždni daného mesiaca sa Tempora majú sláviť. Predovšetkým jarné — marcové Tempora, ktoré sú v prarovnaní s ostatnými troma relatívne najmladšie (4. st.), sa nekonali u okolitých národov vždy v ten istý marcový týždeň.⁶² Avšak v roku 868 nám situáciu zjednodušuje skutočnosť, že Veľký pôst sa kryje s prvým marcovým týždňom. Veľký pôst v tomto roku totiž začal v pondelok 1. marca.

Chirotonia v Ríme mala už tradične takýto priebeh:

V stredu (pre latinský obrad tzv. popolcová streda 3. marca 868) sa zástup kandidátov poslednýkrát zhromaždil v pápežskej bazilike S. Maria Maggiore za účelom posledného preverenia spôsobilosti na vysvätenie. Tam boli definitívne vybraní kandidáti na svätenie. V piatok (t.j. v našom prípade 5. marca 868) v bazilike sv. Apoštolov⁶³ sa slávnostne vyhlásili mená vybraných na chirotoniu, aby sa k tomu mohli vyjadriť aj veriaci. Samotná slávnostná chirotonia sa konala vždy v sobotu a od nepamäti v bazilike sv. Petra⁶⁴ (v našom prípade prichádza v úvahu sobota 6. marca 868).

ŽK kapitola XVII. nám dáva prekvapivo zhodný opis chirotonie slovanských učeníkov, odchovancov sv. Cyrila a Metoda:

«Keď pápež prijal slovanské knihy, posvätil ich a položil ich v cerkvi sv. Márie, ktorá sa nazýva Fatné (dnešná Santa Maria Maggiore), spievali z nich liturgiu a potom rozkázal pápež dvom biskupom Formozovi a Gauderichovi vysvätiť slovanských učeníkov a keď ich svätili, vtedy spievali liturgiu v cerkvi sv. Petra slovanským jazykom a druhý deň spievali v cerkvi sv. Petronily a tretí deň spievali v cerkvi sv. Andreja a odtiaľ opäť u veľkého učiteľa pohanov, Pavla Apoštola, v cerkvi v noci spievali sv. liturgiu slovansky nad svätým hrobom, majúc na pomoc Arsénia biskupa, jedného zo siedmich biskupov i Anastázia bibliotekára».⁶⁵

Čiže z baziliky S. Maria Maggiore po slávnostnom schválení slovanských liturgických kníh, a teda i odobrení celého diela sv. bratov, sa konala chirotonia v bazilike sv. Petra. Všetko zdanlivo nasvedčuje, že chirotonia v roku 868 sa ničím nelíšila od chirotonie počas iných rokov, ale nie je to pravda. Keď sa zamyslíme nad dátumom svätenia slovanských žiakov, objavíme jednu zaujímavú skutočnosť.

Vieme, že sv. bratia nemohli prísť do Ríma pred 14. decembrom 867, lebo v Ríme ich vítal pápež Hadrián II., ktorý začal svoj pontifikát dňa 14. decembra 867, teda ani vysviacka z tohto dôvodu nemohla byť pred týmto dátumom. ŽK (kap. XVII.) ďalej hovorí v súvislosti so svätením učeníkov, že pri organizovaní liturgií, ktoré boli slúžené v slovanskej reči v ďalších rímskych bazilikách, pomáhal bibliotekár Anastázios a biskup Arsenius. Avšak 7. marca 868 už Arsenius nebol v Ríme, lebo musel odísť ujsť⁶⁶ a zanedlho potom dokonca i zomrel. Vysviacka a štvordňové liturgické bohoslužby, pri ktorých pomáhal biskup Arsenius, museli byť teda najmenej štyri dni pred týmto dátumom, totiž pred jeho odchodom z Ríma. Z toho s určitostou vyplýva, že podľa latinského obyčaja v prvý týždeň pôstu, v sobotu 6. marca 868 vysviacka Slovanov určite nebola.

Teda na jar roku 868 sa v Ríme svätilo alebo na dvakrát, t.j. osobitne slovanských kandidátov a potom osobitne latinských, alebo všetkých spolu, ale v inom čase, teda určite nie v marci, podľa rímskeho obyčaja v prvom týždni pôstu.⁶⁷

Čo bolo na príčine tejto výnimke? Odpoveď nám opäť dávajú byzantské liturgické predpisy Trulanského koncilu (z r. 691). Vo východnom obrade nie je možné chirotonizovať na kňaza alebo na episkopa mimo Služby Božej, t.j. mimo liturgie sv. Jána Zlatoústeho alebo sv. Bazila Veľkého. Vo Veľkom pôste, pred Paschou, v byzantskej Cirkvi sú všetky pôstne dni *aliturgické*.⁶⁸ Preto chirotonia musela byť prevedená ešte pred začatím Veľkého pôstu, lebo po jeho začatí, v pôstne dni slúžiť podľa byzantských predpisov nebolo možno. To je len ďalší dôkaz, že vysviacka a aj staroslovansky spievané liturgie v rímskych bazilikách a aj knihy, z ktorých sa spievalo, boli východného byzantského obradu a všetko sa riadilo byzantskými liturgickými a právnymi predpismi.

Mníšske sľuby sv. Cyrila

Zhíame si nakrátko životopis sv. Cyrila:

Sv. Cyril ihneď potom, ako rezignoval na funkciu chartofylaxa, sa ukryl v monastyre za tzv. Úzkym morom (Thrácky Bospor) a nechal sa postrihnúť za mnícha. V monastyre žil 6 mesiacov, kým ho tam logofét nenašiel. Nemohli ho presvedčiť, aby opäť prijal miesto chartofylaxa, preto ho uvoľnili z tejto funkcie, čo bolo ináč vo všeobecnosti pre chartofylaxa-diakona automaticky spojené s vysvätením na episkopa (= učiteľský úrad, porov. ŽK, kap. IV.), u sv. Cyrila bola situácia zrejme trochu iná, on bol totiž vysvätený na episkopa ešte pred vstupom do tohto úradu — podľa všetkého na katánskeho episkopa. Keďže sa ako nový

episkop nemohol ujať svojho sídla v Katánii na Sicílii, na ktorú útočili Arabi, patriarcha ho poslal k Arabom na misiu do ich hlavného mesta. Za krátku dobu po návrate sa usadil, ako hovorí ŽK, na jednom nehlučnom mieste a zahľbil sa iba sám do seba ako pustovník. Odtiaľ znova odišiel do monastýra na Olymp (do Malej Ázie) k svojmu staršiemu bratovi Metodovi a žil tam “ďaleko od sveta” len s Bohom, medzi svojimi knihami. Odtiaľ odišli obaja spolu ku Chazarom (Kozarom, t.j. Kozákom) a krátko po svojom návrate sa odobrali na misijnú prácu na Moravu (cestou pôsobili na území historickej Podkarpatskej Rusi, t.j. v Transylvánii a na území dnešného východného Slovenska – pozri pozn. 56). Po tri a pol roku spolu navštívili mesto Rím, aby získali nevyhnutné právomoci nad slovanskými územiami Veľkej Moravy, čím vlastne oficiálne uznali zvrchovanú jurisdikciu pápeža nad týmito územiami. Zároveň v Ríme nechali vysvätiť nových slovanských episkopov. Avšak Cyril, už aj s tak podlomeným zdravím, cítiac, že sa blíži smrť, prijal v jednom z gréckych monastýrov (pravdepodobne to bol baziliánsky monastýr sv. Praxedy, lebo sa nachádza najbližšie k bazilike S. Maria Maggiore⁶⁹) druhý stupeň mníšstva, tzv. anjelský obraz, t.j. veľkú schimu, ktorá sa obyčajne pre svoje veľké požiadavky a obtiažnosť dávala mníchom až pred smrťou.⁷⁰ Pri tejto príležitosti sa v zhode s cirkevnými predpismi zriekol i svojej episkopskej hodnosti a s ňou spojených všetkých záväzkov k patriarchovi a k eparchii. Zrieknutie sa všetkých úradov jasne svedčí o episkopskej hodnosti sv. Cyrila, lebo keby bol iba kňazom, pri prijímaní «anhelskeho obrazu» by nemusel zanechať svoj kňazský úrad.⁷¹ *Žitie Konštantína* hovorí o tejto udalosti takto:

«Oblečú sa do svojich ctihodných ríz (t.j. sv. Cyril vyzliekol episkopské rízy a obliekol si jednoduchý mníšsky odev-rízy), zostal tak, veseliac sa celý deň i hovoriac: ‘Od teraz nie som ja služobníkom ani cisára ani nikoho iného na zemi, ale jedine Boha všemohúceho; bol som a som naveky. Amen.’ Nasledujúceho dňa sa obliekol do svätého mníšskeho obrazu a prijal svetlo k svetlu a nazval sa menom Cyril. V tom obraze zotrval 50 dní. A keď sa priblížila hodina, aby prijímúc pokoj, premiestnil sa do večného života, povzdvihol k Bohu svoje ruky a vykonal so slzami modlitbu...» (ŽK, kap. XVIII.).

Prijal «svetlo k svetlu». Je to výraz, ktorý označuje prijatie “úplného” mníšstva, anjelského obrazu, teda akoby “druhý krst”.⁷² Krst sa totiž vo východnej Cirkvi nazýva «**просвѣщеніе**»⁷³ *osvietenie*, prijatie «svetla». Obrady a modlitby pri udeľovaní anjelského obrazu (druhého krstu) sú analógiou modlitieb pri krstení dieťaťa.⁷⁴

— Ihumen dáva otázky novoschimnikovi, napríklad: prečo si želá anjelský obraz, či sľubuje zotrvať v monastýre až do smrti, či sľubuje zachovať čistotu,

poslušnosť, či sľubuje znášať akúkoľvek nepríjemnosť monastyrského života...⁷⁵ Podobne sa novokrstená osoba odrieka sveta a diabla a sľubuje vernosť Isusovi Christovi pri svojom krste.

— Pred krstom prichádza katechumen odetý len v jednom dlhom odevu, neopášaný, s nepokrytou hlavou a naboso. Pri postrížení podobne postrížnik má vojsť do chrámu neobutý, s nepokrytou hlavou a odetý iba v jednej dlhej «**сра-чицѣ**».

— Novoschimnikovi ihumen postrihuje vlasy v tvare kríža, od toho názov «**постриженіе**», podobne aj pri krste, vo východnej Cirkvi sa strihajú vlasy.⁷⁶ Je to na znak úplného podriadenia sa Bohu, ktorého zastupuje kňaz alebo ihumen.

— Pri krste sa dáva vždy nové meno (tzv. krstné meno), lebo sa rodí nová osoba — dieťa Božie. Pri postrížení veľkého obrazu sa dáva tiež nové meno, lebo ide o “druhý krst”, pri ktorom mních umiera úplne tomuto svetu a žije už len pre nebo ako nová bytosť. Žije “anjelským životom”.⁷⁷

— Pri obradoch postríženia, podobne ako pri krste, sa pred prokimenom spieva:

«**Влицы во Хрїста креститесѧ во Хрїста облекостесѧ...**» — «ktorí ste sa v Christa pokrtili, v Christa ste sa obliekli...»⁷⁸

— Tak ako (**новопросвѣщенный**) *novoosvetlený*, t.j. novopokrstený ostával sedem dní oblečený v bielych šatách a až na ôsmy deň ich slávnostne v cirkvi odkladal, tak isto i veľkoschimnik po postrížení musí mať sedem dní pokrývku (**кѡкѡль**) na hlave a na ôsmy deň v prítomnosti všetkého ľudu v cirkvi počas špeciálnej modlitby («**во еже снать кѡкѡль**»), ju sníma dole.⁷⁹ Keďže prijatie anjelského obrazu je akoby druhým krstom, druhým «osvetlením» (**просвѣщеніемъ**), ŽK hovorí pri príležitosti tejto udalosti, že sv. Cyril prijal **svetlo (просвѣчение ангелского образа)** k prvému **svetlu (просвѣчение)**, t.j. ku krstu.

Ako bolo už vyššie spomínané, sv. Cyril pri prijatí anjelského obrazu mal povinnosť zrieknuť sa svojej episkopskej hodnosti a všetkých ostatných cirkevných a svetských úradov.

Moravská legenda (13. — 14. st.) o tom hovorí toto:

«...zriekol sa episkopstva, obliekol mníšske šaty a s apoštolským schválením zanechal po sebe sv. Metoda, brata svojho, slávnymi cnosťami osláveného, ktorému podľa zákona večnej lásky, tak ako aj dobrý učiteľ svojmu žiakovi, úprimne ho milujúc, sveril pastiersku starostlivosť...»⁸⁰

Niektorí západní bádatelia nepoznajú mentalitu východného mníšstva, nevedia o tom, že tam existujú dva stupne dokonalosti, zastávajú názor, že sv.

Konštantín sa stal mníchom, totiž, že mníšske sľuby po prvýkrát vo svojom živote zložil až v Ríme, 50 dní pred svojou smrťou. Dokonca existujú aj takí, ktorí tvrdia, že vraj vstúpil do latinského rádu benediktínov.⁸¹

Na neopodstatnenosť oboch názorov poukazuje už samotné ŽK. *Žitie* totiž hovorí, že po dlhšej chorobe, po akomsi videní (zrejme o blížiacej sa smrti) sa Konštantín *obliekol do svojho ctihodného rúcha*. Aké to bolo rúcho? Sú dve možnosti: alebo to bolo rúcho mníšske, a teda sv. Cyril bol mníchom už pred prijatím veľkej schimy (ktorú podľa ŽK dostal až v nasledovný deň), alebo druhá možnosť je, že si obliekol svoje cirkevné episkopské bohoslužobné rúcho.

ŽK však dáva oblečenie tohto «ctihodného rúcha» do priameho súvisu so zrieknutím sa všetkých funkcií a úradov:

«...zotrval tak (v tom rúchu) celý deň, veseliac sa a hovoriac: ‘Odteraz už nie som služobníkom ani cisara ani nikoho iného na zemi, ale jedine Boha všemohúceho, bol som a som naveky. Amen’» (ŽK, kap. XVIII.).

Teda sv. Cyril bol prešťastný v tomto «ctihodnom» rúchu, teda vo svojom jednoduchom mníšskom habite a cítil sa v ňom slobodný a nezávislý od akejkoľvek pozemskej moci. Tento fakt jednoznačne vylučuje druhú vyššie spomínanú variantu a naopak potvrdzuje prvú — sv. Cyril sa zriekol svojej episkopskej i kňazskej hodnosti, ako to predpisovali východné cirkevné kánony a obliekol si *svoj* jednoduchý mníšsky šat a naplnený preveľkou radosťou z takto nadobudnutej slobody, po ktorej už od mladosti tak veľmi túžil, na druhý deň prijal «plnosť mníšstva», teda veľký anjelský obraz, prijal «svetlo k svetlu».

Matka zaprisahala svojich synov Cyrila a Metoda ešte pred odchodom z rodného Solúna, aby v prípade smrti niektorého z nich, sa zostavší brat postaral o prevezenie a pochovanie zomrelého v (materskom) monastyre.⁸² Táto prosba obojstranne zaväzovala oboch bratov, a to rovnakou mierou, aby v takomto prípade previezli jeden druhého späť do *svojho monastyra*. I z tejto prosby matky k svojim synom vyplýva, že obaja museli byť mníchmi ešte v Byzancii, t.j. ešte pred svojim odchodom do cudziny.

K tomu je ešte potrebné dodať, že Rím a celé južné Taliansko boli v 9. st. “plné” gréckych mníchov a gréckych monastyrov, preto je neopodstatnené a neprirodzené tvrdenie, že by sv. Cyril — byzantský baziliánsky mních, vstúpil k latinským benediktínom, a to až v Ríme, pričom v historických dokumentoch niet o tom ani najmenej zmienky.

Sv. Cyril zomrel 14. februára 869 a veľkú schimu prijal, ako hovorí *Žitie*, päťdesiat dní pred svojou smrťou. Z toho by vyplynulo, že prijal veľký anjelský obraz práve na Vianoce roku 868. V tomto roku Narodenie Isusa Christa (25. decembra) pripadlo na sobotu.⁸³ V ten deň sa sv. Cyril zriekol svojho episkopstva

a kňazstva a celý deň radostne prežíval oblečený do svojho jednoduchého mníšskeho habitu, aby v nedeľu 26. decembra, teda na druhý deň vianočný, na sviatok Soboru Presvätej Bohorodičky slávnostne prijal «druhý krst», «plnosť mníšstva» a v ňom prežil posledných 50 dní svojho života, keď v pokoji a vyrovnaný so všetkými a všetkým odovzdal svoju dušu Stvoriteľovi.

Hrob sv. Cyrila

ŽK hovorí, že sv. Cyril zomrel v Ríme 14. februára 869 vo veku 42 rokov a a jeho ostatky boli uložené v bazilike sv. Klimenta po pravej strane oltára.

«и рекоша епископи: отгвождьше ракоу, видимъ аще естъ цѣль, еда естъ что възато отъ него, и троуждъшеса много не моглоша отгвоздзити раку, по вожию повелѣнию, и тако съ ракою въложиша и въ гробъ, одесноюю стороу олтара въ цркви сватаго климента» — «I povedali episkopi: 'Odklincujme rakvu (a) vidme, či je celý, či nie je z neho niečo vzaté'. Ale i keď sa veľmi namáhali, nemohli rakvu z Božej vôle odklincovať. A tak ho s rakvou uložili do hrobu po pravej strane oltára v chráme sv. Klimenta...»⁸⁴

Po uskutočnení archeologických prác je zrejmé, že sv. Cyril bol podľa všetkého pochovaný v spodnej bazilike sv. Klimenta v Ríme (zo 4. st.), ktorá sa dnes nachádza pod úrovňou zeme, lebo v 11. st. bola zasypaná a nad ňou postavená o niečo menšia súčasná bazilika sv. Klimenta.

Pri snahe o identifikovanie presného miesta vo vnútri baziliky, kde bol sv. Cyril uložený, povstal medzi bádateľmi veľký problém. Autor ŽK síce píše, že bol pochovaný «po pravej strane oltára», ale o ktorú stranu v skutočnosti ide? O pravú stranu tvárou obrátenou k oltáru alebo tvárou obrátenou k hlavnej lodi? Ako to autor ŽK pôvodne myslel?

Kritéria hodnotenia pravej a ľavej strany vecí vo východnej a západnej kultúre sú navzájom opačné. Západ je viac racionalistický, berie veci dôsledne a doslovne, uvažuje takto: Kde je pravá strana oltára? — t.j. kde má oltár “svoju” pravú stranu? Postavím sa na “jeho” miesto, to jest tvárou k hlavnej lodi a po mojej pravici je i jeho pravá strana. Naopak, Východ hodnotí veci vždy z *hládiska pozorovateľa*, t.j. stojím pred oltárom a dívam sa naň — jeho pravá strana je po mojej pravici. Dívam sa na ikonostas, hlavná ikona Isusa Christa je podľa východnej mentality vždy na pravej strane ikonostasu, teda po mojej pravici a pod. Toto typicky východné chápanie vecí dokazujú i dávne názvy prítokov riek v slovenských krajinách, spôsob žehnania sa vo východnej Cirkvi, atď.⁸⁵

ŽK a teda i správu o pochovaní sv. Cyrila, písal niektorý z jeho žiakov, ak nie sám sv. Metod, teda človek s východnou mentalitou. Keď zohľadníme túto mentalitu, prichádzame k poznaniu, že hrob sv. Cyrila ležal práve na opačnej strane, než sa doteraz (podľa západného chápania) predpokladalo. Teda po pravici človeka dívajúceho sa z hlavnej lode smerom k prestolu. A skutočne sa na tomto mieste nachádza na stene i freska z 9. st. s portrétom byzantského mnícha, ktorej existenciu opisuje i ŽK:

«a ihneď sa tam (t.j. nad hrobom sv. Cyrila) začali diať mnohé zázraky a Rímania vidiac to, (ešte) viac si vážili jeho svätosť a ctihodnosť a namalujúc nad hrobom jeho obraz...» (kap. XVIII.).⁸⁶

Na tejto freske je sv. Cyril znázornený s hranatou svätožiarou okolo hlavy⁸⁷ a s byzantským Evanjeliom v rukách, čo je ďalším neklamným znakom, že ide o episkopa, pretože byzantskí-gréckokatolícki episkopi sa vždy znázorňujú s knihou Evanjelíj v rukách! Túto fresku podrobne opísal Osborne.⁸⁸ Tolko, čo do umiestnenia hrobu v bazilike sv. Klimenta v Ríme.

Čo sa týka samotného tela sv. Cyrila, je však dosť možné, že nebolo nikdy uložené v bazilike sv. Klimenta v Ríme, ale bolo tajne prenesené do monastiera na Východe, o čom môžu svedčiť i slová úľavy s akými autor ŽK konštatuje, že nemohli rakvu s ostatkami otvoriť, a to «z Božej vôle», aby skontrolovali obsah. Tiež zaujímavú zmienku nachádzame v *Moravskej legende*, kap. XII. (Tempore Michaelis imperatoris) z 13. st., kde sa hovorí o tajnom odnášaní tela sv. Cyrila, avšak vraj na znamenie samého mŕtveho bolo telo vrátené späť do Ríma.

Skratky používané v texte:

ŽK — Žitie Konštantína;

ŽM — Žitie Metoda;

IL — Italská legenda;

MMFH — Magnae Moraviae Fontes Historici;

PL — Patrologia Latina.

Použitá literatúra: •*Biblioteca Sanctorum*, Vol. I-XII, Roma, 1961—1969; •«Constitutio dogmatica de Ecclesia - Lumen Gentium», *Enchiridion Vaticanum*, I, Documenti del Concilio Vaticano, II, Bologna, 1993, 284 - 456; •DVORNÍK F., *Byzantské misie u Slovanů*, Praha, 1970; •DVORNÍK F., *Lo scisma di Fozio*, Storia e leggenda, Roma, 1953; •*Enciclopedia cattolica*, Ente per l'enciclopedia cattolica e per il libro cattolico, Vol. I—XII, Città del Vaticano, 1949—1954; •*Enciclopedia del cristianesimo*, diretta da S. Romani, Roma, 1948; •FITCH H., «The Perfect Calendar for Every

Year of the Christian Era», ako príloha v: LITTLE C.H.E., *Cyclopedia of classified dates*, New York, London, 1900, 7 - 33; •FRČEK J., «Byl sv. Václav postrizen podle ritu východního či západního?», *Slovanské studie - Sbírka statí věnovaných prelátu univ. profesoru Dr. Jozefu Vajsovi k uctění jeho životního díla*, Praha, 1948, 144 - 163; •GALLAGHER C., *Historia Iuris Canonici*, (ad usum auditorum), Addenda Fontes Ecclesiae Constantinopolitanae et canonisti Constantinopolitani, Roma, 1994; •GAMS P.B., *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Verlagsanstalt Graz, 1957; •GIANNINI P., «Il monachesimo basiliano in Italia», *Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata*, XLI (1987) str. 5 - 18; •HAMILTON B., «The City of Rome and the Eastern Churches in the Tenth Century», *Orientalia Christiana Periodica*, XXVII, Roma, 1961, 5 - 26; •LACKO M., «Early Iconography of Sts. Cyril and Methodius in Slav Eastern Churches», *Slovak Studies*, XII, Cleveland - Rome, 1972, 193 - 204; •LACKO M., «The Popes of Great Moravia in the Light of Roman Documents», *Slovak Studies*, XII, Cleveland-Rome, 1972, 9 - 135; •LACKO M., *Sv. Cyril a Metod*, Rím, 1971; •*Lexicon linguae palaeoslovenicae*, I-IV, Praha, 1966—1983; •*Magnae Moraviae Fontes Historici*, I, Praeae - Brunae, 1966; •*Magnae Moraviae Fontes Historici*, II, Brno, 1967; •*Magnae Moraviae Fontes Historici*, IV, Brno, 1971; •MAYVAERT P., DEVOS P., «Les Saints Cyrille et Méthode. Récents progrès critiques au service de l'Union», *Nouvelle Revue Théologique*, LXXIX, 1957, 62 - 74; •MAYVAERT P., DEVOS P., «Trois énigmes cyrillo-méthodiennes de la 'Légende Italique' résolues grâce à un document inédit», *Analecta Bollandiana*, LXXIII, 1955, 375 - 461; •*Nejstarší česká rymovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Pripravili B. Havránek a J. Daňhalka, Praha, 1958; •*Ordo celebrationis vespertinum, matutini et Divinae Liturgiae iuxta recensionem ruthenorum*, Editio altera, Romae, 1953; •OSBORNE J., *Early Mediaeval Wall — Paintings in the Lower Church of San Clemente*, Rome (New York and London), 1984; •PERI V., «La brama e lo zelo della Fede del popolo chiamato 'Rhos'», *Harvard Ukrainian Studies*, Special issue — Proceeding of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus'-Ukraine, Vol. XII-XIII, Cambridge, Massachusetts, 1988-89, 114 - 131; •PŘIKRYL F., *Sv. Kliment u Osvětiman*, Brno, 1890; •RIGHETTI M., *Manuale di Storia liturgica*, I-IV, Milano, 1946; •SAKAC S., «De dignitate episcopali S. Cyrilli Thessalonicensis», *Orientalia Christiana Periodica*, XVI, Roma, 1950, 237 - 266; •SAKAC S., «Novissima de Legenda italica et de episcopatu S. Constantini - Cyrilli», *Orientalia Christiana Periodica*, XXII, Roma, 1956, 198 - 213; •SALACHAS D., «La normativa del Concilio Trullano commentata dai canonisti bizantini del XII secolo Zonaras, Balsamone, Aristenos», *Oriente Cristiano*, 2-3, Palermo, 1991; •SALACHAS D., «I vescovi eparchiali e la loro elezione nel diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali», *Nicolaus*, Rivista di Teologia ecumenico-patristica, XXI, 1-2, Bari, 1994, 207 - 238; •*Syntagma XIV titulorum sine scholiis secundum versionem palaeo-slovenicam*, Adjecto textu graeco e vetustissimis codicibus manuscriptorum exarato, ed. V.N. Benešević, I, Petropoli, 1906; •TOMASSONI O., «NIMBO», *Enciclopedia Italiana*, XXIV, Milano, 1934, str. 829; •VAŠICA J., *Literární památky epochy velkomoravské 863—885*, Praha, 1966; •«Věroučná konstituce o Církví - Lumen gentium», *Druhý Vatikánský sněm*, Rím, 1983; •WAWRYK M., «Initiatio monastica in liturgia byzantina», officiorum schematis monastici magni et parvi necnon raphoratus exordia et evolutio, *Orientalia Christiana Periodica*, 180, Roma, 1968; •ZINGARELLI N., *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna, 40-a ristampa, 1957.

•ДЬЯЧЕНКО Г., *Полный церковно-славянский словарь*, (со внесениемъ въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений), Москва, 1899; •ДВОРЕЦКІЙ И.Х., *Древнегреческо-русский словарь*, I-II, Москва, 1958; •ИННОКЕНТІЙ архимандрит, *Постриженіе въ монашество*, Вильна, 1899; •КЛАЦИЦКІЙ П., *Посвѣние въ Овръдахъ Хртїанскихъ*, Почаївъ, ꙗ дѣно (1779); •НИКОЛЬСКИЙ К., *Пособіе къ изученія устава богослуженія православной церкви*, С.-Петербургъ, 1900; •*Номоканон митрополита Петра Могили*, Київ, 1629, фотопередрук Горбача Олекси, Рим, 1989; •*Полные святцы съ краткими житіями сватыхъ пасхалию на*

60 лѣтъ съ 1881 по 1941 годъ, Москва, 1896; •Полный христiянскiй мѣсяцословъ съ присовокупленiемъ разныхъ статей къ росiйской исторiи и кiевской iерархiи относящихся, Кiевопечерская лавра, 1854; •Полный мѣсяцословъ Востока, I-II, Д.Б. архиепископъ Сергiй, Владимиръ, 1901; •Полный мѣсяцословъ всѣхъ празднуемыхъ православно грековосточною церковiю святыхъ, Москва, 1829; •Полный православный богословскiй Энциклопедическiй словарь, I-II, reprinted JUH, 1910; •СПЕЗ-НЕВСКИЙ И.И., Словарь древнерусского языка, том I-III, 1989 (1890), Москва; •ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ sive PANDECTAE SS. APOSTOLORUM et CONCILIORUM ab Ecclesia Graeca receptorum, nec non Canonicarum SS. Patrum Epistolarum: Unâ cum Scholiis Antiquorum singulis eorum annexis, Et SCRIPTIS aliis huc spectantibus, Quorum plurima et BIBLIOTHECAE BODLEIANE, Tomus II, Oxonii, MDCLXXII; •Требникъ, Вienna, 1855; •Требникъ Петра Могили, Киiв, 1646, перевидання з оригiналу Канберра - Мюнхен - Париж, 1988; •Часословъ, Жовква, 1911.

¹P. Mauryaert, P. Devos, «Trois énigmes cyrillomethodiennes de la 'Legende Italique' resolues grâce à un document inédit», *Analecta Bollandiana*, LXXIII (1955) 375 - 461; — «Les Saints Cyrille et Méthode. Récents progrès critiques au service de l'Union», *Nouvelle Revue Theologique*, LXXIX (1957) 62 - 74.

²S. Sakač, «De dignitate episcopali S. Cyrilli Thessalonicensis», *Orientalia Christiana Periodica*, XVI (1950) 237 - 266; — «Novissima de Legenda italica et de episcopatu S. Constantini - Cyrilli», *Orientalia Christiana Periodica*, XXII (1956) 198 - 213.

³M. Lacko, «Early Iconography of Sts. Cyril and Methodius in Slav Eastern Churches», *Slovak Studies*, XII (1972) 193 - 200.

⁴«Hic cum adolevisset atque a parentibus fuisset in urbem regiam ductus essetque insuper magna religione ac prudentia peditus, honorem quoque sacerdotii ibidem, ordinante Deo, est adeptus» — *Ten, když dospěl a byl od rodičů přiveden do hlavního města a nadto vynikal velikou zbožností a moudrostí, dosáhl tam řízením božím i hodnosti kněžské.* («Italská legenda», *MMFH*, II, 123).

⁵*MMFH*, II, 120 - 121.

⁶«Sed cum ante non multos dies supradictus papa Nycolaus transisset ad Dominum, secundus Adrianus, qui illi in pontificatu successerat, audiens, quod prenominatus Philosophus corpus beati Clementis, quod studio suo reperat, secum deferret, valde nimis exhilaratus est, et extra Urbem cum clero et populo procedens illis obviam, honorifice satis eos recepit. Multis itaque gratiarum actionibus prefato Philosopho pro tanto beneficio redditus, consecraverunt fratrem eius Methodium in sacerdotem nec non et ceteros eorum discipulos in presbyteros et diaconos», («Italská legenda», *MMFH*, II, 130).

⁷«оувѣдѣвъ же такова мѡужа апостоликъ никола, посъла по нѡ, желая видѣти га, яко анг(ε)ла в(о)жиа, с(ва)ти оученик кю, положъ словѣньскок еванг(ε)лик на олтари с(ва)т(а)го петра ап(о)с(то)ла · с(ва)ти же на поповство ва(а)ж(ε)наго мѡфедиа» — «Když se o takových mužích dozvěděl papež Mikuláš, poslal pro ně nebot je toužil vidět jako anděly boží. Posvětil jejich učení položiv slovanské evangelium na oltář svatého apoštola Petra. Vysvětil pak blaženého Metoda na kněze,» (doslovně na «kňazstvo», «Žitije Mefodija», VI, *MMFH*, II, 146).

⁸Porov. *MMFH*, II, 146, pozn. 6.

⁹«I preti sono sacerdoti con poteri limitati; il **sacerdozio pieno** è quello dei vescovi, che possono anche ordinare preti e consacrare altri vescovi»; «Sacerdozio — è l'istituto dei sacerdoti o l'ufficio sacerdotale o il sacramento dell'ordine sacerdotale minore (presbiterato) e **maggiore (episcopato)**», (porov. *Enciclopedia del cristianesimo*, «sacerdote», «sacerdozio», 1198); II. Vatikánsky koncil hovorí: «Docet autem Sancta Synodus

episcopali consecratione **plenitudinem** conferri **sacramenti Ordinis**, quae nimirum et liturgica Ecclesiae consuetudine et voce Sanctorum Patrum **summum sacerdotium**, sacri ministerii summa nuncupatur. Episcopalis autem consecratio, cum munere sanctificandi, munera quoque confert docendi et regendi...», («Constitutio dogmatica de Ecclesia — Lumen gentium», 21, *Enchiridion Vaticanum*, I, Documenti del Concilio Vaticano II, 335) — *Posvätný snem učí, že sa biskupským svätením udeľuje plnosť sviatosti kňazstva, ktorá v liturgických zvyklostiach Cirkvi aj u svätých Otcov má meno zvrchovaného kňazstva, plnosť posvätej služby. Biskupské svätenie udeľuje zároveň s úradom kňazským tiež úrad učiteľský a pastiersky...*

10 «се философъ оуныи не любить житиа сего, то не отпуѣстимъ его отъ овцины, но постригше и на **поповѣство**, въдадимъ емоу слоужьбоу, да боудетъ вивлотикаръ оу патриарха въ сватѣи софи, негли поне тако оудръжимъ его · и сътвориша емоу то» — *Mladý filozof nemiluje tento život. Ale nepúšťajme ho z (našej) spoločnosti, no dajme ho postrihnúť na kňazstvo a dajme mu službu, nech sa stane bibliotekárom u patriarchu v chráme sv. Sofie, nech si ho udržíme aspoň tak. A takto s ním zrobili*, («Žitije Konstantina», IV, *MMFH*, II, 67).

11 «Italská legenda», *MMFH*, II, 129-130.

12 O tom, že solúnski bratia museli rozprávať rusínskym jazykom, svedčí aj *Najstaršia česká rýmovaná kronika tzv. Dalimila* zostavená približne medzi rokmi 1282—1314, ktorá spomína v súvislosti s krstom českého kniežata Bořivoja:

«... a jakž brzo by po stole,
prosí křsta ot Svatopluka,
krále moravského
a ot Metudie, arcibiskupa
velehradského.

Ten arcibiskup Rusín bieše,
mši slovensky slúžieše.
Ten u Velehradě křti Čecha prvého,
Bořivoje knže českého...»,

(*Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, XXIII, Praha, 1958, str. 50; tiež v *MMFH*, I, 274); tento na prvý pohľad kuriózný text skrýva v sebe historickú pravdu, že solúnski bratia rozprávali nie macedónskym nárečím (ako sa dodnes predpokladalo), ale rusínskym jazykom a tento aj vzali za základ starosloviančiny.

Túto prekvapujúcu skutočnosť potvrdzuje aj rímsky imperátor Konštantín Porfyrogenet (905—959), ktorý v *De administrando imperio* (32,4) píše, že v polovici 7. st. po Christovi sa v okolí mesta Solúna usadili Slovania zo severnej, za Tureckom (= Uhorskom) ležiacej krajiny, zvanej «Bojky» (ide o Podkarpatskú Rus — predvojnovú súčasť dnešného Slovenska, kde Rusíni-Bojky žijú dodnes, rovnako okolo dnešného Przemyslu). Navyše títo o niečo neskôr založili na rieke Morave v dnešnom Srbsku tzv. «Rašku (t.j. Ruskú) državu» (v ďalších číslach Krásnobrodského zborníka bude o tom samostatná štúdia).

13 II. Vatikánsky koncil dokoní o diakonskom stave vieroučnú pravdu, že totiž na nižšom stupni hierarchie stoja diakoni, na ktorých sú vkladané ruky: «v *žiadnom prípade nie na kňazstvo, ale na službu*» — «In gradu inferiori hierarchiae sistunt Diaconi, quibus 'non ad sacerdotium, sed ad ministerium' manus imponuntur», («Constitutio dogmatica de Ecclesia — Lumen gentium», 29, *Enchiridion Vaticanum*, I, Documenti del Concilio Vaticano II, 359), preto výraz «**поповѣство**» môže označovať v plnom slova zmysle iba episkopa, alebo kňaza, pretože len tí dvaja sú *kňazmi*.

¹⁴S úradom bibliotekára (chartofylaxa), to jest strážcu archívu a knihovne boli spojené i ďalšie verejné povinnosti pri patriarchálnom tribunále, takže v podstate šlo o veľmi vysoký úrad patriarchovho sekretára, (porov. *MMFH*, II, 67, pozn. 9).

¹⁵F. Dvorník, *Byzantské misie...*, 75.

¹⁶«Z dejín vieme, že tajomníci patriarchovi boli skoro vždy iba diakoni a potom postupovali priamo na biskupstvo», (M. Lacko, *Sv. Cyril a Metod...*, 27).

¹⁷Zvyk preskakovať stupne pri svätení je dosvedčený i počas vlády konštantinopolského patriarchu sv. Ignáca (847—857, 867—877/8), (porov. F. Dvorník, *Lo scisma di Fozio...*, 187); Patriarcha Tarasios (784—806) tiež vystúpil z laického stavu do hodnosti patriarchu bez kánonických intervalov medzi jednotlivými sväteniami, (tamtiež, 203); tak isto patriarcha Nikoforos (806—815, +828); aj samotný patriarcha Fotius (857—867, 877—886) šiel z laického stavu až k hodnosti patriarchu bez kánonických intervalov medzi jednotlivými nižšími sväteniami; Pápež to síce zakazoval, ale keďže každé vyššie svätenie automaticky zahŕňa v sebe všetky nižšie a po stránke právnej neexistoval žiaden kánon, ktorý by to výslovne zabráňoval, zlozvyk bol častý. V jednom zo svojich listov do Byzancie pápež píše: «Zakazuje sa Fotiovi v byzantskej Cirkvi povyšovať hociakého laika do stavu episkopského», (porov. F. Dvorník, *Lo scisma di Fozio...*, 203, 208, 214, 221).

¹⁸«Žitije Konstantina», IV, *MMFH*, II, 67.

¹⁹F. Dvorník, *Byzantské misie...*, 77.

²⁰«Žitije Konstantina», I, *MMFH*, II, 60.

²¹V poznámke č. 1 k textu «Žitije Konstantina», I, *MMFH*, II, 60 aj Havlík konštatuje, citujem: «Učiteľ má zde nejen význam obvyklý (lat. doctor), ale označuje i **kanonicky bližšie neurčený cirkevný úrad** apostolského misionára, podobný funkci legáta».

²²II. Vatikánsky koncil učí dvetisíc rokov starú vieroučnú pravdu: «Episcopalis autem consecratio, cum munere sanctificandi, munera quoque confert **docendi** et regendi...» — *Biskupské svätenie udeluje zároveň s úradom kňazským tiež úrad učiteľský a pastiersky...* («Contitutio dogmatica de Ecclesia — Lumen gentium», 21, *Enchiridion Vaticanum*, I, Documenti del Concilio Vaticano II, 335).

²³Porov. «Žitije Konstantina», IV, *MMFH*, II, 67, varianta «o»; Starý slovanský výraz «**столь**» značí okrem dnešného všeobecného výrazu «stolička», t.j. predmet na sedenie, aj: *prestol* ako symbol najvyššej moci, *hlavné sídlo* kráľa (hlavné mesto — stolica), *silu, mohutnosť, episkopské kreslo v cirkvi*: «и пришедшу емѣ в церковь сватыѣ Софѣи, и посадиша и на столѣ, и поклоншесѣ и цѣловаша и с честью», (Лѣтопись по Лаврентіевскому списку - informácia prevzatá z И.И. Срезневский, *Словарь древнерусского языка*, III, 518), *episkopská katedra*: «Соудъ стго събора изглашень старинишнства ради стола стья цркве Константина града», («Кормчая книга Ефремовская, писанная около 1100 г., Московской синодальной библиотеки, Правила Халкедонскаго вселенскаго собора», tamtiež); «**Введоша мовсиа архиепископа на свои емѣ столѣ къ сватѣи Софѣи**», («Новгородкая лѣтопись - списокъ Археогр. комиссии XV века», tamtiež), *prestol* ako symbol učiteľskej moci (úzko zviazané s vysokou hodnosťou): «**На монсеовѣ столѣ** (t.j. v hodnosti Mojžiša — hlavy celého židovského spoločenstva) **сѣдоша книжники** (t.j. vodcovská skupina Židov)», («Вопросы і отвѣты св. Сильвестра и преподобного Антонія по списке 1512 г. Московской синодальной библиотеки номер 129», tamtiež).

²⁴Keď vezmeme do úvahy údaj ŽK (kap. XVIII.), že sv. Cyril umrel v roku 869 ako 42 ročný, podľa toho by v r. 850—851 mal mať len okolo 23—24 rokov. Podľa kánonov byzantskej Cirkvi (14. kán. Trulanského soboru z r. 691 — text vid' ďalej) však kandidát na kňaza musel mať dovŕšených 30 rokov a na diakona 25 rokov. Čiže sv. Cyril v tom čase prakticky nespĺňal vekovú požiadavku ani jedného z týchto svätení. Otázku teoreticky možno riešiť tým (čo je však dosť nepravdepodobné), že pripustíme výnimku, ako

to robí Vašica, keď predpokladá, že v tom čase bol vysvätený (aj keď nemal ešte 30 rokov) na kňaza, a to i napriek tomu, že 14. kán. Trulanského soboru vyslovene zabraňuje robiť takéto výnimky aj v prípade «keď by to bol veľmi hodný človek» pred dovŕšením 30. roku života, (porov. J. Vašica, *Literárni památky...*, 214); 14. kánon Trulanského soboru v originálnom gréckom znení a tiež v preklade staroslovanskom a talianskom: «Ο τῶν ἀγίων ἡμῶν καὶ θεοφόρων πατέρων κρατεῖτω κανὼν καὶ ἐν τούτῳ, ὡστε πρεσβύτερον πρὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονεῖσθαι, κἂν πάνν ἢ ὁ ἄνθρωπος ἄξιός, ἀλλ' ἀποτηρεῖσθαι ὁ γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ λ' ἔτει ἐβαπτίσθη καὶ ἤρξατο διδάσκειν ὁμοίως μῆτε διάκονος πρὸ τῶν κέ' ἐτῶν ἢ διακόνισσα πρὸ τῶν μ' χρόνων χειροτόνησθω» — «ВѢТХЪ НАШИХЪ БѢНОСЬНЫХЪ ОЦЕ да оудржитиса канонъ и о семь цко попь прѣже . л' . лѣтъ да не поставикнъ воудеть аще и зѣло ксть чловѣкъ достоиннъ . нъ съвлюдати гѣ во исхѣ въ тридесатънож лѣто крѣстиса . и нача оучити . такожде ни диакъ прѣже . кѣ . лѣѣ или слоужьбница прѣже . м' . лѣтъ . да не поставикна воудеть», («Трдальскый соборъ, канонъ 14», *Syntagma XIV titularum*, 154 - 155) — «Che la regola dei nostri santi padri teofori sia osservata su punto seguente: 'non si ordini sacerdote qualcuno prima dei trent'anni, anche se è molto degno, ma si deve farlo attendere poichè il Signore Gesù Cristo non fu battezzato e non ha cominciato la sua predicazione che a trent'anni'. Ugualmente 'che non si ordini un diacono prima dei venticinque anni' o 'una diaconessa prima dei quarant'anni'», (D. Salachas, *La normativa del Concilio Trullano*, can. 14, 47).

Je však veľmi dôležité, ale i zaujímavé konštatovať, že byzantské kánony (a to až do imperátora Leva VI. — Múdreho, 886—912) neudávajú žiadne vekové ohraničenie pre chirotoniu episkopa, kým pre nižšie stupne boli presne definované potrebné vekové kategórie, a to: pre čteca 18 rokov, (*Novela* 123.13 cisára Justiniana), pre subdiakona 20 rokov (*Trulanský sobor*, kán. 15), pre diakona 25 rokov, kňaza 30 rokov a diakonesu 40 rokov (*Trulanský sobor*, kán. 14, porov. ešte *Chalcedonia*, kán. 15, *Neocézarea*, kán. 11 a *Kartáginský sobor* kán. 16). Pri dodržiavaní kánonických intervalov nižších svätení sa teda nemohlo stať, že by niekto bol povýšený na episkopa pred tridsiatim rokom svojho života. Avšak za predpokladu, že sa robilo episkopské svätenie bez kánonických intervalov nižších svätení (čo v Konštantinopole bolo v pol. 9. st. dosť častým zvykom) s preskakaním nižších stupňov, potom prakticky neexistovalo žiadne právne ohraničenie pre najnižší vek sväteného episkopa, a teda episkopský úrad mohol prijať i kandidát mladší, t.j. taký, ktorý ešte nedosiahol «Isusov vek» (30 rokov). A to je pravdepodobne i prípad sv. Cyrila — 24 ročného episkopa katánskeho, ktorého takýmto spôsobom chcel logofet natrvalo fixovať na úrad chartofylaxa. Byzantské právo prvýkrát výslovne uvádza 30 rokov, ako najnižší vek požadovaný pri episkopskom svätení, až po smrti sv. Cyrila v právnickej úprave zo strany cisára Leva VI. Múdreho (*Basiliká* 3.1.8, 3.1.25), porov. tiež D. Salachas, «I vescovi eparchiali...», 217.

²⁵Porov. «Catania», *Enciclopedia cattolica*, III, 1082; «854 (volba alebo preloženie), *Euthymius, Metropolita, c. Desierunt episcopi tempore invasionis Arabum, +869* (mŕtvy alebo preložený)», (porov, Bonifacius Gams PP., *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*,).

²⁶V baziliánskom *Časoslove* dňa 14. februára čítame: «прѣ(д)нагв ѡца нашего кѣрїла, еп(с)па катанскагв сей ѡчитель слованомъ и болгаромъ», (*ЧАСОСЛОВЪ*, 514).

²⁷Рогов. Святцы съ краткимъ вписаніемъ житїа стыхъ и с ѡзжими христїанинѡ потребали», зрїз = 1649/50.

²⁸*Полный мѣсяцесловъ Востока*, II, 43.

²⁹Je divné, že 21. marca spomína episkopa Cyrila katánskeho napríklad *Мѣсяцесловъ* tlačený v Moskve roku 1829 : 14. februára: — «преподобнаго Кирилла Епископа Катанскаго (9. ст.)»,

21. marca: — «святого Кирилла Епископа Катанского (1. ст.)»,

11. mája: — «преподобнаго Мефодія и Константина нареченнаго Кирилла, Епископовъ Моравскихъ, учителей Славенскихъ», (*Полный мѣсяцесловъ всѣхъ празднуемыхъ православною грековосточною церковію святыхъ*); Кým mnohé iné zdroje spomínajú 21. marca sv. Byrilla, napr.: *Мѣсяцесловъ императора Василия (X в.)*, *Еклогадіонъ или мѣсяцесловъ при греч. евангеліи криптофератскаго монастыря (XI в.)*, *Греческій синаксаръ или прологъ писанный Петромъ въ XI в.*, *Минеи греческія служебныя изданныя въ Царьградѣ (1843 г.)*, *въ Венеціи (1830 г.)*, *Мартирологъ римской церкви Бароніевъ (1586 г.)*, (*Полный мѣсяцесловъ Востока*, II, 81); *Мѣсяцесловъ при греческомъ апостолѣ XI - XII в. въ московской духовной академіи* tiež spomína 21. marca «Бирилла апостола», (tamtiež); Iné zdroje ho spomínajú 20. marca alebo 22. marca. Кým latinské (západné) zdroje spomínajú 21. marca «sv. Byrilla», niektoré východné zdroje majú toho istého dňa «sv. Cyrilla», napr. *Мѣсяцесловъ* z Кујево-рецѣрсkej lavry z 1854 roku má:

14. (26. - nový štýl) februára: — «Препод. Кирилла, Философа и учителя Славяномъ и писмень Славянскихъ изобрѣтателя, иже и многи книги съ Еллинскаго на Славенскій языкъ преложи; бысть въ IX вѣкѣ въ Царство Михаила третіяго»,

21. marca (2. apríla - nový štýl) — «Иже во Святыхъ Отца нашего Кирилла, Епископа Катанскаго, ученика с. Апостола Петра, въ I вѣкѣ скончавшагося»,

11. (23. - nový štýl) mája — «Иже во Святыхъ Отецъ нашихъ Мефодія и Константина, въ монашествѣ нареченнаго Кирилла, Епископовъ Моравскихъ, учителей Славенскихъ, родившихся въ царствованіе Льва Арменина, и Епископами при Василіи Македонянинѣ въ IX вѣкѣ бывшихъ», (*Полный христіанскій мѣсяцесловъ съ присовокупленіемъ разныхъ статей къ російской исторіи и кievской іерархіи относящихся*, стр. 40, 69, 115); alebo *Полюе святцы... тлаченіе* v roku 1896 majú:

14. februára: — «Препод. Кирилла Философа, учителя Славянъ. Составилъ славянскую азбуку, жилъ въ царствованіе Михаила III»,

21. marca: — «Св. Кирилла епископа катанскаго. Ученикъ св. Апостола Петра, родомъ изъ Антиохіи, скончался въ глубокой старости»,

11. máj: — «Преп. Мефодія и Константина, нареченнаго Кирилла, Епископа Моравскаго, учителей Славянскихъ. Просвѣтили свѣтомъ Евангельскаго ученія Хозарь, Болгарь и Славянъ Моравскихъ», (*Полные святцы съ краткими житіями святыхъ пачаліею на 60 лѣтъ съ 1881 по 1941 годъ*, Москва, 1896, стр. 27, 43, 72);

Martyrologium Romanum z roku 1956 má 21. marca: «Catanae, in Sicilia, sancti Birilli, qui a beato Petro ordinatus Episcopus, ibidem, cum multis Gentilium convertisset ad fidem, in ultima senectute quievit in pace», a na str. 341 v *Index Sanctorum nomen habentium* je: «Birillus, beati Petri discipulus, Episcopus Catanensis 21 Martii», (*Martyrologium Romanum — Gregorii papae XIII iusu editum Urbani VIII et Clementis X auctoritate recognitum ac deinde anno MDCCXLIX Benedicti XIV opera ac studio emendatum et auctum*, MDCCCLVI, Typis polyglottis vaticanis (ex editione principis martyrologii romani a ven. Caesare Baronio restituti quae prodiit Romae anno MDLXXXVI)); *Biblioteca Sanctorum* má túto informáciu: Správy o sv. Birillovi pochádzajú z *Vita e martirio di s. Pancratio vescovo di Taormina* zložené medzi VIII. a IX. st. po 776 a pred 826 rokom) a Lanzoni ich definuje ako rozvláchny a výstredný hagiografický román, ale pred týmto dátumom neexistujú žiadne zmienky o Berillovi, (porov. *Biblioteca Sanctorum*, III, 1284).

³⁰Pravdepodobne s blížiacim sa tisícročným výročím začiatku Veľkomoravskej misie (863—1863) bolo porovnávané slávenie sviatku Cyrila a Metoda v latinskom a východnom kalendári a pritom sa mylne pokladal sv. Byrill (21. marca) za sv. Cyrila.

³¹«Synodi, cui praesuit Photius Patriarcha, secundus Canon, Antistitibus, qui Monas-

ticum induerunt habitum summum Sacerdotium rursus sibi vendicare non permittit: Monachorum enim vita est poenitentiae promissio, & continuum compunctionis argumentum. Qui proinde parvi aestimant Antistitum curam prae Monachorum humilitate, & magistrali dignitati eorum qui poenitentiam agunt & discunt ordinem antequone; quomodo jure fiat, ut ad illud, quod palam rejiciebant, iterum revertantur: Sed neque Antistes, qui Monachicum induit habitum, deinde magnum & Angelicum exuit ornamentum, amplius sibi Sacerdotium vindicabit: namque si parvus habitus, qui perfecti est arrhabo, summo Sacerdotio potest privare; multo magis perfecta tonsura. Hoc veró Sacerdotibus non erit impedimento, nam magistratus locum, non habent; quapropter etiam post tonsuram sacra celebrare non prohibentur; quia Canon in his locum non habet», («Matthaei monachi sive Blastaris syntagma alphabeticum, Litera E, cap. XXIX, in *ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ sive PANDACTAE CANONUM...*, II, p. 131); pozri pozn. 71 na str. 87.

32 «**ΠΑΚΟ ΝΑ ΝΑΗΕΝ ΟΒΛΑΣΤΙ ΟΥΧΙΣΗ...**» — *V našej oblasti učíš...* — vytýkali sv. Metodovi nemeckí-franskí biskupi, (porov. «Žitije Mefodija», IX, *MMFH*, II, 151); Slovo «**ΟΒΛΑΣΤΗ**» je originálnym staroslovanským termínom označujúcim teritórium, na ktorom má episkop moc (= «**ВЛАСТЬ**»), teda kryje sa s dnešným výrazom «eparchia».

33 «**Μη ἐξέστω ἐπισκόπῳ εἰς ἑτέραν τὴν μὴ αὐτῷ προσήκουσαν πόλιν δημοσίᾳ διδάσκειν · εἰ δέ τις φωραθείη τοῦτο ποιῶν, τῆς ἐπισκοπῆς πανέσθω, τὰ δὲ τοῦ πρεσβυτέρου ἐνεργείτω**» — «**Не подобно ксть епѣоу въ иноумь градѣ неподобныѣмь кмоу въ людѣхъ оучити · аште кто оубѣдѣнъ वोудеть се творѣ · отъ епѣства да прѣстанеть · и поповьская да дѣкеть**», («**Трѣдальскый соборъ**», канонъ 20, *Syntagma XIV titulorum*, 159).

34 «**Ἐπίσκοπον μὴ ἐπιβαίνειν ἀλλοτρίᾳ πόλει τῇ μὴ ὑποκειμένη αὐτῷ μηδὲ χώρα τῇ μὴ διαφερούσῃ αὐτῷ ἐπὶ χειροτονία τινός, μηδὲ καβιστᾶν πρεσβυτέρους ἢ διακόνους εἰς τόπους ἕτερω ἐπισκόπῳ ὑποκειμένους, εἰ μὴ ἄρα μετὰ γνώμης τοῦ οἰκέλου ἐπισκόπου τῆς χώρας · εἰ δὲ τολμησεί τις τοιοῦτον, ἄκυρον εἶναι τὴν χειροθεσίαν καὶ αὐτὸν ἐπιτιμίας ὑπὸ τῆς συνόδου τυγχάνειν**» — «**Епѣоу не въходити въ цюждь градъ не соущими подѣ нимь · ни въ страну неподобноую кмоу на поставленне кокого · ни посажати поповъ или дяконъ на мѣстѣхъ подѣлежащихъ иноумоу епѣоу · аще не оубо съ разоумьнъ своего епѣа страны · аще ли дързнетъ къто таковое безвластьноу быти роукопо[ло]жению · и томоу въ запрѣщении Ѡ съвора быти**», («**Антиохиский соборъ**», канонъ 22, *Syntagma XIV titulorum*, 263); Porov. ešte 2. kán. I. Konštantínopolského (II. ekumenického) soboru (381), kán. 8 Efezského (III. ekumenického) soboru (431), kán. 13 Antiochijského synodu (341), kán. 3, 11, 12 Sardického synodu (343—344).

35 Štvrtý kánon I. ekumenického koncilu v Nicei (325) hovorí, že je treba, aby episkop bol vysvätený od všetkých episkopov príslušnej provincie, ale ak by to z nejakej súrnej príčiny, alebo pre veľkú vzdialenosť nebolo možné, v každom prípade nech sa zídu aspoň traja na jedno miesto a s písomným súhlasom neprítomných vykonajú ordináciu, (porov. *Syntagma XIV titulorum sine scholiis secundum versionem paleoslovenicam*, I, 84 - 85).

36 «**Mox igitur iter aggressi, duxerunt etiam secum aliquantulos de discipulis suis, quos dignos esse ad episcopatus honorem recipiendum censebant; sicque Romam post aliquod dies applicuerunt**» — *Vydavše se tedy ihned na cestu, vzali so sebou niekoľik ze svých žáků, které pokládali za hodné, aby získali úřad biskupský; a tak dorazili po několika dnech do Říma*, («**Italská legenda**», *MMFH*, II, 129).

37 «**Oni však dozvediac sa, že k apoštolskej Stolicy prislúchajú krajiny vaše (t.j. Veľká Morava), proti kánonu (pozri pozn. 34 na str. 81) ničoho neučinili, ale k nám prišli, i sv. Klimenta ostatky nesúc**», («**Žitije Mefodija**», VIII, *MMFH*, II, 148); pozri pozn. 61 na str. 85 - 86.

38 «**прим же папежь книги словѣньскыа, освати и положи а въ цркви сватыа маріа іаже са нарицаеть фатнь, пѣша же с ними литоургию и по семь**

повелѣ папѣжь двѣма епископома, формосоу и гондрихоу сватити словѣньскыя оученикы» — *Papež pak prijav slovanské knihy, posvětil je a uložil v chrámu svatě Marie, který se nazývá Fatné* (dnešná Santa Maria Maggiore). *Pěli pak z nich liturgii. A potom papež prikázal dvěma biskupům, Formosovi a Gauderikovi, aby vysvětili slovanské učedníky.* («Žitije Konstantina», XVII, MMFH, II, 110 - 111).

³⁹MMFH, II, 146, pozn. 7; Biskup Formóz sa stal v roku 891—896 rímskym pápežom. (porov. MMFH, II, 111).

⁴⁰V ŽM čítame, že bolo aj v Ríme veľa ľudí, ktorí reptali proti tomu, aby Skýti—Slovania, ako barbarský národ mali svoj vlastný jazyk na bohoslužbách a tým sa kultúrne vyrovnali gréckej, latinskej a hebrejskej spoločnosti. K týmto neprajníkom — trojjazyčníkom, ako ich nazýva i ŽM, patrili aj biskup Formóz. U neho však zrejme príčiny antipatie boli osobného dôvodu, pretože ako bývalý pápežský legát pre Bulharsko, si robil sám tajné nádeje, že sa práve on stane bulharským hierarchom. Pápežovi zvlášť ležalo na srdci, aby sa i on zmieril s danou novou situáciou, a preto mu dáva príkaz, aby práve on spolu s Cyrilom a Gauderikom vysvätil novú hierarchiu pre Slovanov, a teda i pre nádejné Bulharsko. (porov. «Žitije Mefodija», VI, MMFH, 146); Priamy záujem pápeža o Bulharsko je zrejmy aj zo samotného faktu, že sv. Metod bol ustanovený za arciepiskopa Sriemskej Mitrovice (na území dnešnej exJuhoslávie - ďaleko od územia dnešného Slovenska) a pápež mu dal plnú moc a jurisdikciu nad všetkými slovanskými zemiami (pozri str. 66); Latinský biskup Formóz bol jeden z dvoch biskupov, ktorých ako misionárov poslal pápež Mikuláš I. do Bulharska po nečakanom záujme zo strany bulharského cára Borisa-Michala o ustanovenie patriarchu, i napriek tomu, že ako vyplýva z *Responsa Nicolai papae I*, tento nijakých misionárov vôbec nežiadal (žiadal len patriarchu). Zrejme mal tajnú nádej, že on bude kandidátom na toto miesto. Svätenie novej slovanskej cyrilometodejskej hierarchie pre slovanské kraje mu bolo škrtom cez rozpočet. (Havlík to mylne komentuje ináč, porov. MMFH, IV, 40).

⁴¹Mnohé rukopisy ŽK majú pri opise vysviacky učeníkov na miesto «словѣньскыя» slovanských, presnejší výraz «русьскыя» alebo «русьскыя русьскыя», (MMFH, II, 111) — o pojme «rus», «ruský» bude samostatná štúdia v budúcich vydaniach Krásnobrodského zborníka; Aj mená niektorých učeníkov svedčia o ich rusínskomo-podkarpatskom pôvode, napr. *гораздъ Gorazd*, (sviatok sv. Gorazda je 17. júla, *Lexicon*, I, 420); porov. stsl. *гораздо dokonale, perfektné* (tamtiež); ukr. *гаразд добре*, rus. *гаразд, гораздо velmi, o mnoho* (slovo má zosilňujúci účinok), *гораздик majster, ten, čo vie všetko*, stsl. *гражданинъ občán*, (*Lexicon*, I, 432); rus. *гражданин*. Súvis Gorazdovho mena so slovom *гражданин* - (slobodný) *občan* (zeme), (doslovne *narodený v ohradenej, hranicovú vymedzenej zemi*, porov. *гражда hrad, ohrada a ражданик rodenie* - И.И. Срезневский, *Словарь*, I, 577 - III, 16) je zrejmy zo slov umierajúceho sv. Metoda: «показа же имъ кѣдиноу отъ извѣстныхъ оученикъ своихъ, нарицаемаго *горазда*, ꙗко(а)го(а): съ кѣтъ *вашей земли* свободъ *мужъ*» — *Ľukáš im jedného zo známych učeníkov svojich, nazývaného Gorazdom, hovoriac: 'Tento je vašej zeme slobodný muž...'*, («Žitije Mefodija», XVII, MMFH, II, 161); t.j., tento je vašim rodákom («го(о)ражданиномъ» — u vás narodeným); Porovnaj mesto «Goražda» v Srbsku, alebo «Garazda» (filiálka farnosti Močenok) na Západnom Slovensku, «Horaždovice» (Gorazdova - ves) na Morave, popri páde obce «Horaždivka Veľká» i «Horaždivka Malá» na Podkarpatskej Rusi.

Meno «Gorazd», prapôvodne označujúce praslovanské, dobro a život dávajúce božstvo — slnečného vtáka Chorsa («хорс» > «хорошо» > «гараздъ» > «гораздъ») sa uvádza, podobne ako v starovekej literatúre bolo zvykom, v súvislosti s udalosťou ŽM, v ktorej sa tento spomína ako «spolurodák» učeníkov; podobne, ako boli vytvárané mená vo Svätom Písme, alebo iných starovekých písomných pamiatkách. Pre zaujímavosť uvedieme niekoľko príkladov — v knihe *Genézis* vidíme, že muž *zo zeme vzatý* dostal meno «Adam», hebr. *zem*; matka všetkých *žijúcich* dostala meno «Eva», hebr. *život* (Gn 3,20); muž, ktorému Boh sľúbil dať *znamenie*, kedy umrie (t.j. až keď uzrie Spasiteľa) sa nazýval

«Simeon» *znamenie* (gr. σημειών *znak, znamenie*) — Lk 2, 25-26; žena, ktorá podala Isusovi Christovi ručník na jeho krížovej ceste, sa nazýva podľa tradície «Veronika» (t.j. tal. «vera icona» *skutočná ikona*, porov. N. Zingarelli, *Vocabolario*, «veronica», 1685), pretože tradícia hovorí, že na tomto zostal *nerukotvorný obraz* Isusovej tváre, atď. Grécka varianta rusínskeho mena «Gorazd» je «Agatón» (z gr. ἀγατος *dobrý*) – takto sa totiž podpísal (Ἀγαθῶνος Μοράβων Agatón Moravský) sv. Gorazd – moravský episkop, na Konštantínopolskom koncile roku 879 (porov. J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nove et Amplissime Collectio*, vol. XVII, Florentiae et Venetiis, str. 373).

V kalendári karpatskej Galície — Červenej Rusi zo 14. st. sa uvádza sviatok učeníkov sv. bratov: sv. Nauma 20. júna, sv. Prokopa 4. júla, sv. Gorazda 17. júla a sv. Klimenta 22. novembra. Okrem toho pri menách Nauma a Klimenta bol pripísaný ako sviatok aj 17. júl. Všetky tieto dáta svedčia o dávnej úcte karpatských Rusínov k cyrilometoděj-ským svätcom, teda dávnej úcte, ktorú požívali títo v byzantskej východnej Cirkvi. Na Východe sa všeobecne, hlavne v Bulharsku, slávi sviatok «Sedemopočetníkov» (t.j. siedmych svätcov naraz: sv. Cyrila, sv. Metoda, sv. Gorazda, sv. Klimenta, sv. Nauma, sv. Sávy, sv. Anhela) 17. júla a sú im zasvätené mnohé cerkvi a monastiry, kým na Západe u rímskokatolíkov bola úcta zavedená len v nedávnej minulosti, ba dá sa povedať, že až v súčasnej dobe a sviatok sv. Gorazda sa slávi v latinskej Cirkvi tiež nie v pôvodnom originálnom termíne, ale o desať dní neskôr, t.j. 27. júla.

⁴²Sv. Cyril a Metod slúžili Božiu liturgiu ešte v pôvodnej päťlodej bazilike sv. Petra apoštola, ktorú, ako najväčší kresťanský chrám, dal v roku 326 v byzantskom štýle postaviť sám rímsky imperátor sv. Konštantín Veľký, a to priamo nad hrobom sv. Petra. Bazilika stála do začiatku 16. storočia, keď pre vážne poškodenia musela byť zručená a na jej mieste bola postavená súčasná bazilika sv. Petra. Táto podľa pôvodných úmyslov mala mať pôdorys v tvare gréckeho kríža, ale neskôr bolo v jej plánoch jedno jej rameno predĺžené (do tvaru súčasného pôdorysu), aby nová bazilika nebola menšia ako pôvodná Konštantínova.

⁴³Dnes existuje sedem patriarchálnych bazilík «maior», z ktorých každá patrí niektorému z patriarchov katolíckej Cirkvi; z nich najväčšia (a vôbec najväčšia na svete), najmajestátnejšia a najkrajšia bazilika sv. Petra patrí pre *fictio liturgica* byzantskému patriarchovi, teda je dnes titulárnou bazilikou gréckokatolíkov. Bazilika s. Giovanni in Laterano (originálnym menom «basilica del Salvatore sul Celio») je fiktívnym sídlom sv. Otca, hlavy katolíckej Cirkvi, pápeža rímskeho (fiktívnym preto, lebo v skutočnosti dnes sv. otec sídli vo Vatikáne pri bazilike sv. Petra, kým pri Lateránskej bazilike sídlil v minulosti, a to až do 14. st. i s celou rímskou kúriou), a teda je bazilikou rímskokatolíkov. Bazilika sv. Pavla prislúcha zas alexandrijskému patriarchovi, antiochijský patriarcha má baziliku S. Maria Maggiore...; «*San Giovanni in Laterano*, “mater et caput omnium ecclesiarum”, sede del patriarca d’Occidente il Papa; *S. Pietro in Vaticano*, che si considera, per una “fictio liturgica”, sede del Patriarca di Costantinopoli; *S. Paolo* attribuita al Patriarca d’Alessandria; *S. Maria Maggiore* a quello di Antiochia; *S. Francesco e S. Maria degli Angeli* in Assisi...», M. Righetti, *Manuale di Storia liturgica*, I, 435).

⁴⁴ŽK užíva termín «liturgia», čo je slovo gréckeho pôvodu a znamená «služba», ide teda o Službu východného obradu, teda liturgiu sv. Jána Zlatoústeho alebo sv. Bazila Veľkého, ktorá sa u gréckokatolíkov a na celom Východe slávi v takejto forme dodnes. Je isté, že po slávnostnom schválení slovanských kníh a ich posvätení sa slúžila liturgia — Služba Božia *práve z nich*. To hovorí ŽK (kap. XVII.) jasne: «**пѣша же с ними литургия**» — *spievali s nimi* (to jest s novoposvätenými a schválenými knihami) *liturgiu*. Autori *MMFH* (II, str. 110) túto časť prekladajú zle: vraj “*spievali nad nimi liturgiu*”. Ináč, bolo by i nevysvetliteľné, aby byzantskí misionári poslaní na misie byzantským patriarchom, v byzantskej titulárnej bazilike sv. Petra slúžili, ba ešte pri tak slávnostnej príležitosti, ako je vysviacka episkopov byzantského obradu, inakšiu liturgiu spojenú s celonočným bdením, ako byzantskú. A to všetko ešte, ako podotýka sám pisa-

teľ ŽK, v staroslovanskom jazyku. O to viac, že práve túto liturgiu, konkrétne jej texty, schválil pápež krátko predtým.

45 «прим же папезь книги словѣнскихы, освати и положи а въ цркви сватыа мариа, паже са нарицаеть фатнь, пѣша же с ними литоургию и по семъ повелѣ папезь двѣма епископома, формосоу и гондрихоу сватити словѣнскихы оученикы. и тако а сватиша, тогда пѣша литоургию въ цркви сватаго петра словѣнскимъ языкомъ, и въ дроугий день пѣша въ цркви сватыа петронилы и въ третий день пѣша въ цркви сватаго андреа и оттоудоу паки оу великаго оучителя языческаго, павла апостола въ цркви въ ноши пѣша сватоую литоургию словѣнскы надъ сватымъ гробомъ, имѣюще на помощь арсениа епископа, единого соуца отъ седми епископъ, и анастасиа вивлотикара. философъ же съ своими оученикы не престааше достоинною хвалоу богоу въздаа о семъ. римляне же не престаахоу идоще къ нему, въпрашающе его о всемъ, и сказане соугоубъ и тревоубъ примахоу отъ него» — *Papež pak přijav slovanské knihy, posvětil je a uložil v chrámu svaté Marie, který se nazývá Fatně. Pěli pak s nimi (t.j. “podľa nich”, MMFH má nesprávne “nad”) liturgii. A potom papež přikázal dvěma biskupům, Formosovi a Gauderikovi, aby vysvětili slovanské učedníky. A když je světili (t.j. “počas svätenia”, MMFH má menej presné “a jakmile je vysvětili”), tehdy pěli liturgii v chrámu svatého Petra slovanským jazykem. A druhého dne pěli v chrámu svát Petronily a třetího dne pěli v chrámu svatého Ondřeje a poté ještě u velikého učitele pohanů (MMFH má “národů”) apoštola Pavla pěli v chrámu v noci svatou liturgii slovansky nad svatým hrobem, majíce na pomoc biskupa Arsenia, jednoho ze sedmi biskupů a Anastasia bibliotékáře. Filosof pak se svými učedníky nepřestával za to vzdávat Bohu náležitý dík. Římané pak neustále k němu přicházeli, tážše se ho na všecko, a přijímali od něho dvojí i trojí vysvětlení, («Žitije Konstantina», XVII, MMFH, II, 111).*

46 Porov. K. Никольский, *Посobie...*, 701.

47 Ide o rotundu, ktorá až do 16. storočia stála vedľa Konštantínovej baziliky sv. Petra, (porov. *MMFH*, II, 111 pozn. 9); Alebo o podzemnú baziliku sv. Petronily na cintoríne Domicilly na Via Ardeatina (postavenú v rokoch 390—395 počas pontifikátu pápeža Sirícia). Hrob Petronily je tam dosvedčený v starých papyrusoch Mozových, v *Itineráriách* a v najstarších cintorínových zoznamoch Ríma. Aspoň od 6. st. a ďalej vystupuje bazilika pod menom sv. Petronily, čo svedčí o veľkej úcte k tejto svätici. Bazilika bola reštaurovaná Jánom I. (523—526), kázal v nej sv. Gregor Veľký (PL, LXXVI, c 1210 - 1213) a Gregor III. (731—741) tam ustanovil miesto liturgickej stácie. Telo Petronily bolo v roku 757 prenesené do baziliky sv. Petra pápežom Pavlom I. (757—767), sviatok Petronily je 31. mája, (porov. A. Amore, «Petronilla», *Bibliotheca Sanctorum*, X, 514 - 517).

48 Druhá rotunda vedľa svätopeterskej baziliky, (porov. *MMFH*, II, 111, pozn. 10).

49 Táto bazilika stojí ešte i dnes, ide o *San Paolo fuori le mura*, (porov. *tamtiež*, pozn. 11).

50 Výlučnosť jedinej posväcovanej osoby pri kňazskej, episkopskej, alebo diakonskej chirotonii na jednej Službe Božej v najstaršej tradícii východnej Cirkvi konštatuje i Moskovský sobor v roku 1667, keď odsudzuje novozavedený obyčaj v Malorosiji, t.j. na dnešnej Ukrajine, svätiť viac kandidátov naraz počas jednej Služby Božej, (porov. K. Никольский, *Посobie...*, 701, прим. 4).

51 Smernica Východnej Kongregácie v Ríme tiež konštatuje: «Iuxta veterem usum Ecclesiae orientalis, in una eademque sacra mensa una die solet una tantum sancta Liturgia celebrari», (*Ordo celebrationis vespertinarum, matutini et Divinae Liturgiae*, 47).

52 «и повелѣ кдиномоу еп(и)с(ко)поу, иже вѣ тоуже язые вольнь, и с̄ти от оученигъ словѣнскъ три попы а · Б · аногноста» — ... i dal príkaz jednému biskupovi, ktorý bol zachvátený tou istou nákazou, aby vysvätil zo slovanských učeníkov troch kňazov a dvoch čtecov, («Žitije Mefodija», VI, *MMFH*, II, 146).

⁵³Porov. *MMFH*, II, 146, pozn. 7.

⁵⁴Porov. «Kristiánova legenda», *MMFH*, II, 191.

⁵⁵«Nielen tebe samému (t.j. Koceľovi), ale aj všetkým tým slovanským zemiám ho (t.j. Metoda) posielam (ako) učiteľa od Boha...», («Žitije Mefodija», VIII, *MMFH*, II, 147); Podobne vo svojom privilegii v histórii známom ako *Industriae tuae* (z júna 880), ktoré sám Metod priniesol na Veľkú Moravu, pápež Ján VIII. píše Svätoplukovi: «Náš brat Metod je svätý a pravoverný a koná diela apoštolské. A do jeho rúk sú (vložené) od Boha i od apoštolského stolca všetky slovanské zeme, takže nech je prekliaty každý, koho (on) prekláje, a nech je posvätený ten, koho (on) posväť», (porov. «Žitije Mefodija», XII, *MMFH*, II, 158).

⁵⁶Časť území, ktoré spravoval sv. Metod, samozrejme, že v grécko-byzantskom obra-de, patrila jurisdikčne pod Rím (t.j. Veľká Morava včítane Panónie) a časť severného Bulharska, ktorú pokrstil spolu so svojim rodným bratom sv. Konštantínom-Cyriľom ešte v roku 863 na svojej ceste na Veľkú Moravu (t.j. Podtisie a Podkarpatskú Rus, východné Slovensko), patrila ako novozałożené misijné územie automaticky pod byzantského patriarchu. Neskôr, po roku 880, Bulharsko neprestanúc užívať byzantský cyriľo-metodejský obrad, jurisdikčne prešlo po dohode s byzantským patriarchom Fotiom pod Rím. Takto bol urobený historický kompromis, ktorým bol ukončený dlhotrvajúci spor o jurisdikciu v Bulharsku. Obe strany boli úplne spokojné a najspokojnejší bol bulharský cár Boris, ktorý mal svojich vlastných slovanských misionárov (o pokrstení «Bulharska», t.j. historickej Podkarpatskej Rusi sv. bratmi bude samostatná štúdia v budúcich číslach Krásnobrodského zborníka).

V *Učení Otcov (Πάτρια)* z hory Monte Athos, ktoré sa nám zachovalo v Kódexe z 12. st. v monastyre Παντελεήμιουος sa udáva veľmi jasne, že archiepiskop novoobrátenej Rusi začal byť priamo a bezprostredne závislý od konštantinopolského patriarchu až neskôr, t.j. až potom, keď aj Bulhari žijúci v okolí Dunaja, Moravania a Ilírski Slovania prijali kresťanskú vieru, (*Ἀνάμνησις μερικῆ περι τοῦ Ἰθω ὄρους, Τὰ λεγομένα πάτρια, «Νέος Ἑλληνομημίωι»* 9 (1912): 133 — informácia prevzatá z Peri V., «La Brama...», *Harvard Ukrainian Studies*, 129); z toho by vyplývalo, že episkop Podkarpatskej Rusi bol najprv pod jurisdikciu sv. Cyrila (resp. Metoda) a až o pár rokov neskôr, keď na Podkarpatskej Rusi bolo vytvorené samostatné archiepiskopstvo, bolo toto podriadené priamo pod konštantinopolského patriarchu. Tento stav trval zrejme až do roku 879/880, keď bolo byzantské Bulharsko podriadené historickou dohodou medzi Rímom a Konštantinopolom priamo pod Rím, ale s naďalej byzantským obradom a slovanským kňazstvom.

⁵⁷Slovo «bdenie» znamená strávenie času bez spánku. Týmto slovom sa označuje cerkovná služba, ktorá sa začína po západe slnka a pokračuje cez celú noc až do objavenia sa svetla, tak, že pri svitaní kňaz začína: «Слава тебѣ показавшему намъ свѣтъ», a preto k slovu «bdenie» sa pridáva aj výraz «celonočné», (porov. К. Никольский, *Посobie...*, 160).

⁵⁸Dnes sa u Rusínov — gréckokatolíkov na Slovensku na veľké sviatky dáva myrovanie, t.j. pomazuje sa čelo veriacich posväteným olejom, čo je spojené s konzumovaním na Lítii posväteného chleba (niekde zvaného «ofera») a ľudia si berú posvätený pšenicu na siatie domov.

⁵⁹Porov. *MMFH*, II, 111.

⁶⁰Porov. M. Righetti, *Manuale di storia...*, II, 302 - 309.

⁶¹Pápež mal až trojnásobnú radosť z príchodu solúnskych bratov do Ríma: prvým a najhlavnejším dôvodom pre nesmiernu radosť pápeža bola šanca vyriešenia a ukončenia akútneho rímsko-byzantského sporu ohľadom jurisdikcie v Bulharsku. Cyril a Metod totiž ešte pred príchodom na Veľkú Moravu úspešne začali misie na území severného

Bulharska, t.j. v Podkarpatskej Rusi a bola reálna možnosť rozšírenia tejto misie na celé Bulharsko (čo sa i neskôr naozaj stalo). Preto pápež okrem iného i menoval sv. Metoda za hlavu všetkých slovanských krajov (ŽM kap. VIII.) so sídlom v Sriemskej Mitrovici v dnešnej exJuhoslávii — Srbsku. Po druhé, mal pápež radosť z prinesenia ostatkov sv. Klimenta. Po tretie mal radosť zo samého stretnutia s tak veľkými ľuďmi, ako boli sv. Cyril a Metod. Sama legenda ŽM na mieste, kde cituje list pápeža Rostislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi, hovorí o trojakej radosi pápeža toto: «*Tí dva (t.j. Cyril a Metod) pak, když se dověděli, že vaše země příslušejí (pod pravomoc) papežské stolice, neudělali nic mimo kánon, ale přišli k nám (t.j. k pápežovi do Ríma) nesouce ostatky svatého Klimenta. My pak sme pocítili trojnásobnou radosť (a) rozhodli jsme se, že pošleme Metoděje...*», (porov. «Žitije Mefodija», VIII, *MMFH*, II, 148 - 149).

⁶²Napríklad v Gallii a v Germánii boli Tempora jarné, t.j. marcové, slávené na niektorých miestach v prvý týždeň Veľkého pôstu, na iných miestach 1. týždeň marca. Za pontifikátu Gregora VII. (+1085) boli Tempora, aj čo sa týka týždňa, stabilne určené, a to: jarné na prvý týždeň Veľkého pôstu, letné na oktávu Pentekoste, jesenné na 3. týždeň septembra, zimné na 3. týždeň Adventu, (porov. M. Righetti, *Manuale...*, II, 29 - 31).

⁶³Táto bazilika bola vybudovaná za pápeža Pelágia I. (556—561) na základe svätejne postavenej dve storočia predtým pápežom Júliom I. (337—352). Budovaná bola podľa vzoru slávnej byzantskej baziliky sv. Apoštolov v Konštantinopoli — odtiaľ pochádza aj jej meno *Ad Apostolos, Basilica Apostolorum*, (porov. M. Righetti, *Manuale...*, II, 33, nota 113).

⁶⁴M. Righetti, *Manuale...*, II, 33.

⁶⁵Porov. «Žitije Konstantina», XVII, *MMFH*, II, 110 - 111.

⁶⁶Arsenius upadol do nemilosti pápeža, zanechal Rím 7. marca 868, (porov. M. Lacco, «The Popes of Great Moravia in the Light of Roman Documents», *Slovak Studies*, XII, Cleveland—Rome, 1972, 36; «Žitije Konstantina», XVII, *MMFH*, II, 111, pozn. 12).

⁶⁷*MMFH* kapitola IV. na str. 40 kladie dátum vysviacky na 10. marca 868, ale tým protirečí vlastnému údaju z druhého diela *MMFH*, str. 111, pozn. 12, kde zhodne s nami tvrdí, že všetky tieto udalosti museli byť ešte pred 7. marcom.

⁶⁸Trulanský sobor, kánon 52. o tom hovorí toto: «*Ἐν πάσαις ταῖς ἀγλαῖς τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέραις τῶν ἡσπεριῶν, παρεκτός σαββάτου καὶ κυριακῆς καὶ τῆς ἀγίας τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας, μὴ γινέσθω πλὴν ἢ τῶν προηγιασμένων ἱερὰ λειτουργία*» — «*Въ всѣхъ стѣнахъ мѣсяца дѣлнн поста · развѣ съботы и недѣля · и стго благовѣщеннн · дне да не боудеть литургия · тъкмо прѣжесвщннхъ*», («Трдлльскнй соборъ, канонъ 52», *Syntagma XIV titulorum...*, I, 178); «La Chiesa orientale invece restò sempre ligia alla disciplina primitiva: colà tutte le ferie quaresimali sono ancora aliturgiche», (M. Righetti, *Manuale di storia liturgica*, II, 114).

⁶⁹V 9. st. bolo v samotnom Ríme najmenej deväť východných baziliánskych monastýrov: «S. Anastasius, S. Caesarius in Palatio, S. Erasmus, S. Gregorius, S. Praxedis, S. Saba, S. Silvester in Capite» a dva malé domy — «S. Stephanus» a «S. Cassianus». Grécki baziliánski mníši boli v monastýre sv. Erazma s určitostou spomínaní ešte v roku 897 a v monastýre sv. Praxedy, podľa údajov z latinskej Patológie (II, 109), boli určite ešte za pápeža Leva IV. (847—855). V roku 998/9 tam boli nastáňovaní latinskí mníši z kláštorov sv. Laurentia a Hadriána, (porov. B. Hamilton, «The City of Rome and the Eastern Churches in the Tenth Century», *Orientalia Christiana Periodica*, XXVII (1961) 6); Ďalšie gréckokatolícke baziliánske monastýry, ktoré existovali priamo v Ríme ešte i v 10. storočí, ba i neskôr, boli napr. monastýr sv. Chrizogona, sv. Prisky a Akvila, sv. Alexia a Bonifáca, sv. Vincenta a Anastáza, sv. Bazila a mnohé iné, (porov. P. Gianini, «Il monachesimo basiliano in Italia», *Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata*, XLI (1987) str. 7).

⁷⁰«Veľký» alebo «Anjelský obraz», resp. «veľká schima» je dokonalé odrieknutie sa

sveta zo strany mnícha s večnými sľubmi, želanie úplne sa odviazať od sveta a byť iba s Christom. Kým «malá schima» («обручение ангелского образа»), ktorou začína mních svoj monastyrský život, je v provnaní s «veľkou schimou» len akousi prípravou, «zásnbami» (= обручение, του αρραβωνια) anjelskému spôsobu života, veľká schima, alebo anjelský obraz je už jeho plná realizácia. Mních, ktorý sa vstupom do monastyra zaväzuje k celibátu a dobrovoľne sa zrieka manželstva, napodobňuje už tu na zemi život anjelov v nebi, «ktorí sa neženia a ani nevydávajú», je akoby pozemským «obrazom anjelov». Odtiaľ pochádza i samotný názov «anhelsky obraz». «Anhelsky obraz» (veľká schima) sa od «obručenia anhelskeho obraza» (malej schimy) líši iba väčšou slávnosťou obradov a väčšou prísnosťou sľubov, či výškou askézy. Povinnosti «anhelskeho obraza» boli veľmi náročné a prísne, preto sa tento dával iba mníchom svätého života a aj to obyčajne len pred ich smrťou, (porov. K. Никольский, *Пособие...*, 744-752).

⁷¹Nariadenie Konštantinopolského patriarchálneho soboru na základe starodávnej tradície východnej Cirkvi hovorí toto: Episkop, ktorý sa v čase choroby nechá postrihnúť v schimu (t.j. anhelsky obraz) je povinný zrieknuť sa svojho episkopstva a zostať takto navždy v stave schimnika, (porov. *Определения Константинопольскаго Патриаршаго собора, по вопросам Θεογνωστα, Епископа Сарайскаго, 1301 года. Прав. Собес.*, 1863 г., февр. стр. 168 — citácia bola prevzatá z: K. Никольский, *Пособие...*, 750); 90. pravidlo Nomokánona *Velkého Trebníka* Petra Mohyly z roku 1629 hovorí: Mních-kňaz, aj keď zmenil svoj obraz, t.j. postúpil do veľkej schimy, nech naďalej liturgizuje, t.j. niet tomu žiadnej zábrany zo strany postrizenia. Ak však mních-episkop zmenil svoj obraz, t.j. ak sa stal schimnikom, nech nevykonáva v žiadnom prípade svoj doterajší svätiteľský (episkopský) úrad, ba dokonca ani kňazský: «Инокъ Пресвѣтеръ, ѡще и премѣнить ѡбразъ, сирѣчь, въ бо́лшю Схѣмѣ постричь, да литургисаетъ; никѡгда же во семѣ препѡна, постриженіе естъ. Архіерейъ ѡще премѣнить ѡбразъ, сирѣчь, ѡще ѡстанеть Схѣмникомъ · да не дѣйствуетъ к томѣ Святительское что ѡтнюдь, ниже Сщеническое по двѣдеса девѡтомѣ пра(в): 6 Стѣхїа, въ Мѡѡеи», (Номоканон митрополита Петра Могили, кан. 90 (4.)); z tohto 90. kánonu vyplýva, že kňaz si ponechával svoju hodnosť kňaza, ale episkop pri postrizení do veľkej schimy strácal obidve (aj episkopskú aj kňazskú hodnosť). Toto pravidlo nachádzame v ešte starších zbierkach kánonov jeromonača Matúša. Tento písal svoje komentáre a svoje *Syntagma Alphabeticum* okolo roku 1335: «Caput XXIX - Quod Episcopus Monachorum more detonusus Sacerdotio excidit: Synodi, cui praesuit Photius Patriarcha, secundus Canon, Antistitibus qui Monasticum induerunt habitum summum, Sacerdotium rursus sibi vindicare non permittit:...» — celý text kánonu pozri v poznámke 31 na str. 81; (porov. C. Gallagher, *Historia Iuris Cannonici*, Addenda: Fontes Ecclesiae Constantinopolitanae et Canonisti Constantinopolitani, 12); Pri typickej konzervatívniosti východnej Cirkvi sa dá naozaj plným právom predpokladať, že tento kánon platil aj štyri storočia pred rokom 1335, t.j. v časoch sv. Cyrila a Metoda, o to viac, že bol známy, ako zo samého textu kánonu vyplýva, už v čase patriarchu Fotia — súčasníka sv. Cyrila a Metoda.

⁷²Počas obradu prijímania anjelského obraza hovorí ihumenovoschimnikovi: «Vedz dieťa, aký sľub dávaš po druhýkrát Vládcovi Christovi... dnes brat, prijímaš **druhý krst** (второе крщение приемлеши дне врате), s bohatými darmi človekolúbca Boha a očisťuješ sa od svojich hriechov a stávaš sa synom **Svetla**...», (porov. *Требник Петра Могили*, 1646, перевидання з оригіналу в 1988 roku, стр. 933-935); Cirkevní otcovia, ako napríklad sv. Hieronym, tiež obvykle nazývali monastyrské sľuby druhým krstom, (porov. Иннокентій, *Пострижение въ монашество...*, 154); v byzantskej Cirkvi sa anjelský obraz chápe ako pojem plne analogický ku sv. krstu, ako tzv. «druhý krst», (porov. M. Wawryk, *Initiatio monastica...*, 4 - 38).

⁷³«просвѣщеніе (φωτισμός) = свѣтъ, освѣщеніе, просвѣщеніе», (porov. Г. Дьяченко, *Полный церковнославянской словарь*, 514); stsl. **свѣщати krstiť**, (*Lexicon*, IV,

39); **просвѣщати krstiti'**, (*tamtiež*, III, 372 - 373); **освѣтити krstiti'**, (*tamtiež*, II, 557 - 558); Kánony č. 45 a 47 synodu v Laodicei (343—381) používajú na označenie krstu patristický termín *φωτισμα* *osvetlenie* (**просвѣщення**) a kánon 3. tohto istého synodu na označenie pokrsteneho používa termín *φωτισθεὶς* (*ново*)*osvetlený* (**(ново)просвѣщенный**). Obidva slová pochádzajú od slova *φῶς* *svetlo* (**свѣтъ**), (porov. *Syntagma XIV Titulorum*, 267, 275).

⁷⁴Инокентій, *Постриженіе въ монашество*, 155 - 156.

⁷⁵К. Никольский, *Пособіе*, 745.

⁷⁶Na Východe existovali štyri prípady, kedy sa postrihovali vlasy: 1.) pri krste, 2.) pri postrizení obyčajne panovníckych, či kráľovských chlapcov (napr. postrizenie sv. Václava v chlapčenskom veku), 3.) kňazské postrizenie na počiatku nižších svätení, 4.) mníšske postrizenie, (porov. Frček J., «Byl sv. Václav postrizen podle ritu východního či západního?», *Slovanské studie*, 144 - 158); Pri krste v byzantskom obrade postrihuje kňaz dieťa «krestovidno» a hovorí: «Поостригается рабъ божий (мено) во имя Отца и Сына и Святаго Духа, нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, аминь», (Требникъ, Виенна, 1855 год). Pri postrizení mnícha ihumen postrihuje tiež «krestovidno»: «Брат наш (мено) постригает власи главы своея во имя Отца и Сына и Святаго Духа...», (К. Никольский, *Пособіе*, 746); Vlasy postrihnutého novokrstenca sa na znak jeho úplnej odovzdanosti Bohu nechávajú v cirkvi, a to alebo sa zakopávajú do cirkvi do (hlínenej) podlahy, alebo namočiác do vosku sviečky bola z nich urobená guľôčka, ktorá sa zanechala niekde medzi trámami drevenej cirkvi. Vlasy postrihnutého monacha berie ihumen na znak večnej podriadenosti Bohu, ktorého zastupuje.

⁷⁷Pri postrizení anjelského obrazu, ihumen nahlas vyslovuje nové meno postrihnutého, (porov. К. Никольский, *Пособіе*, 751); Pri malej schime prijíma mních nové meno a tak isto pri veľkom anjelskom obraze dostáva nové meno, obyčajne začínajúce na to isté písmeno abecedy, napr. sv. Konštantín (*Κωνσταντίν*) dostal meno Cyril (*Κύριλλος*), (porov. *Полный православный Энциклопедический словарь*, «постриженіе», II, 1864).

⁷⁸Porov. К. Никольский, *Пособіе*, 749; *Требник Петра Могили*, 951.

⁷⁹Porov. К. Никольский, *Пособіе*, 752.

⁸⁰Porov. «Moravská legenda», *MMFH*, II, 264.

⁸¹V roku 1837 bol nájdený na Buchlovskom hrade na Morave rukopis kroniky (zahŕňajúcej roky 1357—1421) augustiniánskeho probošstva na sv. Klimente (u Osvětiman neďaleko Velehradu). Rukopis je označený znakom: Č.10.Litt.K.17. z r. 1358 a obsahuje zápis napísaný rukou augustiniánskeho mnícha-kronikára: «Sv. Cyrill a Method založili klášter svatoklimentský. Mniši byli basiliané». Kronika bola napísaná v čase, keď ešte pamiatka na solúnskych bratov v tejto oblasti pretrvávala v živej pamäti. Sv. Cyril a Metod — baziliánski mnísi založili hneď po svojom príchode na Moravu na hore sv. Klimenta monastyr slovanských mníchov, t.j. učilište pre svojich učeníkov, (F. Příkryl, *Sv. Kliment u Osvětiman*, Brno, 1890, str. 23); Příkryl k tomu ešte dodáva, že prvý biskup o-lomoucký Ján (1063—1085) bol vzácnym ochrancom baziliánov na sv. Klimente, až kým následkom *Breve* Gregora VII. zo dňa 2. januára 1080 nezačali byť východní mnísi všemožne prenasledovaní. Prvými nemeckými cisterciánmi (po r. 1201) bolo na Velehrade a jeho okolí všetko sústavne ničené, čo len pripomínalo sv. vierozvestcov a ich “heretický” byzantský obrad. Týchto o necelých 200 rokov vystriedali augustiniáni, ktorí po Cyrilovi a Metodovi zanechali vyššie uvedený zápis vo svojej kronike (porov. *tamtiež*, 52 - 54).

⁸²«**мако мати насъ естъ заклала, да иже наю прѣвѣе на соудъ идеть, да принесеть брата въ свои монастырь, и тоу и погребеть**» — *Matka nás zaprisahala, že keď niektorý z nás prvý na súd pôjde, nech (druhý) prinesie brata do svojho monastya*

a tu ho pochová, («Žitije Konstantina», XVIII, MMFH, II, 114).

⁸³H. Fitch, *The Perfect Calendar for every year of the christian era*, 21, ako príloha v: CH. E. Little, *Cyclopedia of classified dates*, 1900.

⁸⁴«Žitije Konstantina», XVIII, MMFH, II, 115.

⁸⁵Dnešný človek pokladá za «pravú» stranu rieky tú, ktorá je po jeho pravom boku, keď sa díva tvárou obrátenou dolu prúdom. Číže *pravá strana* z hľadiska rieky samej. Naopak, starodávna východná mentalita je úplne iná. Hodnotí pravú a ľavú stranu nie z hľadiska rieky, alebo veci samej, ale vždy z *hľadiska pozorovateľa*. Pozorovateľ stojí tvárou proti prúdu, zoči-voči predmetu a pravá strana je po jeho pravici. Dôkazom toho, že východné starodávne ponímanie pravej a ľavej strany je práve opačné ako dnešné západné, sú napríklad názvy prítokov riek:

– rieka Desna (Pravá) je v našom dnešnom západnom chápaní *ľavý* prítok Dnepra na sever od Kyjeva (staroslovanské slovo «деснь» = pravý, *Lexicon*, I, 475),

– rieka Desna (Pravá) je *ľavým* prítokom rieky Moravy v okolí Šumperku v Severomoravskom kraji,

– rieka Desna (Pravá) je opäť *ľavým* prítokom Južného Bugu v okolí mesta Vinnica – dnešná Ukrajina,

– rieka Disna (Pravá) sa vlieva z *ľavej* strany do Dviny na východ od mesta Polock (Bielorusko),

– rieka Desnaťul (Pravá) je *ľavý* prítok Dunaja (oblasť Craiova v Rumunsku).

Rozdielnosť západnej a východnej mentality v chápaní pravej a ľavej strany vidieť napríklad i na tom, že východný kresťan robí na sebe znamenie svätého kríža (jeho priečne rameno) *zprava do ľava*, teda končí na strane srdca. Západný naopak – *zľava do prava*. Príčinou sú slová Svätého Písma, že Isus Christos zasadol po pravici Boha Otca (Mk 16,19). Východná mentalita chápe pravú stranu z *hľadiska pozorovateľa* a západná z hľadiska sediacej Svätej Trojice.

Západná kultúra píše písmená v smere zľava do prava, väčšina východných civilizácií (Arabi, Hebreji, ...) opačne, t.j. v našom ponímaní píšu odzadu (zprava do ľava).

Na ikonostasoch ikona Isusa Christa je vždy na pravej strane ikonostasa (južnej) a ikona Bohorodičky na ľavej (severnej). Západný pozorovateľ by povedal práve naopak. Napríklad typikon (z roku 1904) má takýto predpis o spôsobe kadenia v cerkvi: «и пришедь предъ царскія двери, и тамо творить крестъ кадиломъ: И идеть и кадить святаыя иконы по южнѣй странѣ образъ спаса хрѣста и храма и прочыя тоя страны: подобнѣ и лѣвѣй образъ пресвятыя Богородицы», (rogov. *Тѣпиконъ*, лд); V liturgickej knihe z roku 1779 čítame, že Simeon Solúnsky hovorí: «*Располагаются же честныя дѣры на Олтарѣ сѣце, да Дискось лѣвѣю, чаша же деснѣю странѣ содержитъ: во воспоминаніе изшествіа Крѣве и воды ѿ вѣкѣ деснѣгѣ Хрѣта Спса, въ время жѣртвы кровавыя на Голгѣѣ»* (Кѣлчицкій П., *Подобеніе в Овладѣхъ Хрѣтіанскихъ*, мл) – *Čestné dary sa rozkladajú na oltári takto: nech Diskos ľavú a Čaša pravú stranu obdrží, na spomienku vytečenia krvi a vody z pravého boku Christa Isusa v čase krvavej žertvy na Golgote*. Prítom je zaujímavé konštatovať a z hľadiska latinskej mentality sa zdá dokonca ako kontradikcia, že čaša je na pravej strane oltára (z hľadiska pozorovateľa), to jest v skutočnosti na ľavej strane (z hľadiska oltára samotného) i napriek tomu, že dôvodom tohto rozmiestnenia je, ako sám text zdôrazňuje, historický fakt, že krv a voda vytekla Isusovi Christovi z jeho *pravého* boku. Teda čaša je z hľadiska Isusa Christa (na diskose) na jeho *ľavej* strane, pretože určujúce je tu hľadisko pozorovateľa (hľadisko veriacich a kňaza).

⁸⁶«Žitije Konstantina», XVIII, MMFH, II, 115.

⁸⁷Štvorcové nimbo okolo hlavy častejšie sa vyskytujúce na freskách od 8. do 13. st.,

sa užívalo na rozlíšenie osôb ešte žijúcich, na rozdiel od okrúhleho nimba, ktorým sa vo všeobecnosti označovali svätci po smrti. De Grüneisen je toho názoru, že kvadrátové nimbo pochádza z pohrebných obyčajov v Egypte, odkiaľ sa rozšírilo do Európy, nie však skôr ako v 6. st. po Christovi, (porov. O. Tomassoni, «NIMBO», *Enciclopedia Italiana*, XXIV, 829); Za tohto predpokladu by portrét byzantského mnícha s hranatým nimbom okolo hlavy označoval mnícha práve pochovaného.

⁸⁸Porov. J. Osborne, *Early Mediaeval Wall – Paintings in the Lower Church of San Clemente*, 170 - 197.